

Η ΑΓΟΡΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΑΘΗΝΑΣ

ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΟΔΗΓΟΣ

JOHN McK. CAMP II

Έγχρωμες φωτογραφίες

CRAIG A. MAUZY

Μετάφραση

ΕΙΡΗΝΗ ΜΑΡΑΘΑΚΗ

Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών, Αθήνα

Packard Humanities Institute

2. Αθηναϊκό αργυρό τετράδραχμο, με την κεφαλή της Αθηνάς στη μπροστινή πλευρά. Στην πίσω πλευρά το ιερό πτηνό της (γλαύκα) μαζί με κλαδί ελιάς και την επιγραφή ΑΘΕ, 5ος αι. π.Χ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην κλασική περίοδο η Αθήνα γνώρισε μια απaráμιλλη ανάπτυξη χωρίς παράλληλο στην ιστορία. Περικλής, Αισχύλος, Σοφοκλής, Πλάτων, Δημοσθένης, Θουκυδίδης και Πραξιτέλης είναι μερικά μόνο από τα ονόματα των πολιτικών και των δραματουργών, των φιλοσόφων και των ρητόρων, των ιστορικών και των καλλιτεχνών που άκμασαν τον 5ο και τον 4ο αι. π.Χ., όταν η Αθήνα αποτελούσε την κορυφαία πόλη-κράτος της Ελλάδας. Όλες αυτές οι προσωπικότητες έθεσαν τις βάσεις του Δυτικού Πολιτισμού. Έως τον 6ο αι. μ.Χ. η Αθήνα παρέμεινε το πολιτιστικό και το εκπαιδευτικό κέντρο της Μεσογείου, έστω και αν είχε χάσει την πολιτική της ισχύ. Σε όλη τη διάρκεια των αρχαίων χρόνων η πόλη κοσμήθηκε με σημαντικά δημόσια οικοδομήματα, η κατασκευή των οποίων χρηματοδοτούνταν αρχικά από την πόλη και αργότερα από δωρεές ηγεμόνων ελληνιστικών βασιλείων και Ρωμαίων αυτοκρατόρων. Σε καμία περιοχή της Αθήνας δεν απεικονίζεται τόσο καθαρά η ιστορία της πόλης όσο στην Αγορά, το σημείο αναφοράς της δημόσιας ζωής.

Αυτό το ευρύ τετράγωνο πλάτωμα που περιστοιχιζόταν από κτίρια, αποτελούσε την Αγορά, το πολύβουο κέντρο της πόλης (εικ. 1, βλ. και τη σχεδιαστική αναπαράσταση στις σελ. 24-25). Τα οικοδομήματα, τα μνημεία και τα αντικείμενα (εικ. 2) που έχουν βρεθεί, καταδεικνύουν τη σημασία αυτού του χώρου για τις ποικίλες λειτουργίες της πόλης. Το Βουλευτήριο, τα κτίρια με τα δημόσια γραφεία (Βασίλειος Στοά, Νότια Στοά Ι) και τα αρχεία (Μητρώο) έχουν όλα ανασκαφεί και μελετηθεί. Από τα δικαστήρια βρέθηκαν, μεταξύ άλλων, χάλκινες ψήφοι και μία κλεψύδρα που χρησιμοποιούνταν για τη χρονομέτρηση των ομιλιών. Η χρήση της περιοχής ως εμπορικού κέντρου υποδηλώνεται από τα πολυάριθμα καταστήματα, όπου αγγειοπλάστες, υποδηματοποιοί, χαλκουργοί και γλύπτες κατασκεύαζαν και πωλούσαν τα προϊόντα τους. Στους σκιερούς χώρους των επιμήκων στοών συνέρρεαν όσοι επιθυμούσαν να συναντήσουν φίλους, προκειμένου να συζητήσουν για δουλειές, πολιτική ή φιλοσοφία, ενώ αγάλματα και μνημεία υπενθύμιζαν στους πολίτες παλαιότερους θριάμβους. Μία βιβλιοθήκη και ένα ωδείο εξυπηρετούσαν τις πολιτιστικές ανάγκες. Πολυάριθμα μικρά ιερά και ναοί αποτελούσαν τόπους τακτικής λατρείας. Διοικητικές, πολιτικές και δικαστικές, εμπορικές και κοινωνικές, πολιτιστικές και θρησκευτικές δραστηριότητες συγκεντρώνονταν στο χώρο της Αγοράς, στην καρδιά της αρχαίας Αθήνας.

«[μιλά ο βασιλιάς Κύρος]: “Ποτέ δεν φοβήθηκα ανθρώπους που έχουν στη μέση της πόλης τους ένα ορισμένο μέρος, όπου μαζεύονται και εξαπατούν ο ένας τον άλλο με όρκους. Αν έχω την υγεία μου, οι Έλληνες δεν θα συζητούν στο μέλλον τα πάθη των Ιώνων, αλλά τα δικά τους”. Αυτά τα λόγια ο Κύρος τα εκστόμισε εναντίον όλων των Ελλήνων, επειδή έχουν αγορές και εκεί αγοράζουν και πωλούν. Γιατί οι ίδιοι οι Πέρσες δεν χρησιμοποιούν καθόλου τις αγορές και ούτε υπάρχουν στα μέρη τους αγορές»,
Ηρόδοτος 1, 153.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ

Κατά τις ανασκαφές της αθηναϊκής Αγοράς διερευνήθηκαν τα περίπου 122 στρέμματα του κατηφορικού εδάφους στα βορειοδυτικά της Ακροπόλεως (εικ. 3). Ανασκάφθηκε υλικό όλων των περιόδων από την Ύστερη Νεολιθική έως τους νεότερους χρόνους, που ρίχνει φως σε 5.000 χρόνια αθηναϊκής ιστορίας. Η περιοχή κατοικούνταν πολύ καιρό πριν καταστεί το πολιτικό κέντρο της Αθήνας. Κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού χρησιμοποιήθηκε ως νεκροταφείο, από το οποίο έχουν βρεθεί περίπου 50 τάφοι, που χρονολογούνται από το 1600 έως το 1100 π.Χ. Πρόκειται κυρίως για θαλαμωτούς τάφους με πολλαπλές ταφές. Η χρήση της περιοχής ως νεκροταφείου συνεχίστηκε και στην Εποχή του Σιδήρου (1100-700 π.Χ.): βρέθηκαν περισσότερες από 80 ταφές (ενταφιασμοί και καύσεις). Δεκάδες πηγάδια υποδεικνύουν την ύπαρξη οικιών και υποδηλώνουν ότι η περιοχή είχε αρχίσει παράλληλα να κατοικείται.

Από τα μέσα του 6ου αι. π.Χ. φαίνεται ότι η γη μετατράπηκε σταδιακά από ιδιωτική σε δημόσια. Τα πρώτα κτίρια ή μνημεία (Νοτιοανατολική Κρήνη [15], Βωμός των Δώδεκα Θεών [2]) ανεγέρθηκαν στη δεκαετία του 520, κατά τη διάρκεια της τυραννίδας των Πεισιστρατιδών. Η εγκαθίδρυση της δημοκρατίας το 508/7 π.Χ. οδήγησε στην κατασκευή του Παλαιού Βουλευτηρίου [8] (στη θέση του μεταγενέστερου Μητρώου), στην τοποθέτηση των ορόσημων [10] και ίσως στην οικοδόμηση της Βασιλείου Στοάς [27].

Η καταστροφή του 480/479 π.Χ. από τους Πέρσες μετέτρεψε την πόλη σε ερειπίωνα. Όμως τα κτίρια στην Αγορά επισκευάστηκαν και τον 5ο και τον 4ο αι. προστέθηκαν πολλά ακόμη προκειμένου να εξυπηρετήσουν την ακμάζουσα αθηναϊκή δημοκρατία. Η Ποικίλη Στοά [28], η Θόλος [6], το Νέο Βουλευτήριο [7], η Στοά του Διός Ελευθερίου [3], η Νότια Στοά I [14], το Νομισματοκοπείο [16] και τα Δικαστήρια [23], χτίστηκαν στην περιφέρεια της μεγάλης πλατείας, μαζί με κρήνες, ναούς και καταστήματα.

Η άνοδος του Μεγάλου Αλεξάνδρου επισκίασε την πολιτική θέση της Αθήνας, και κατά τον 3ο αι. π.Χ. η πόλη βρέθηκε υπό την επιρροή των διαδόχων του. Η ανάκαμψη του 2ου αι. τροφοδοτήθηκε από την αίγλη της Αθήνας ως του σημαντικότερου πολιτιστικού και εκπαιδευτικού κέντρου της Μεσογείου, και άκμασαν οι φιλοσοφικές σχολές που είχαν ιδρύσει ο Πλάτωνας, ο Αριστοτέλης, ο Ζήνωνας και ο Επίκουρος. Κατά τον 2ο αι. π.Χ. οικοδομήθηκαν τρεις μεγάλες στοές στην Αγορά, η Μεσαία [17], η Νότια II [19] και η Στοά του Αττάλου [22]: ακόμη, το κτίριο των αρχείων (Μητρώο [8]) ανακαινίστηκε και απέκτησε πρόσοψη με κιονοστοιχία.

3. Πανοραμική άποψη της Αγοράς από τα νότια. Αριστερά το Ηφαίστειο (Θησείο) και δεξιά η αναστηλωμένη Στοά του Αττάλου (σήμερα μουσείο).

Η Αθήνα θα γνωρίσει τη δύναμη της Ρώμης, όταν το 86 π.Χ. ο Σύλλας την πολιορκεί, επειδή αυτή είχε συνταχθεί με τον Μιθριδάτη του Πόντου. Παρά τις συνέπειες αυτής της κακής επιλογής, η πόλη γνώριζε νέα ακμή χάρη στη φήμη των σχολών και των πνευματικών της ιδρυμάτων. Στην Αγορά χτίστηκαν ναοί για να στεγάσουν τη λατρεία των αυτοκρατόρων [25] και ένα μεγάλο Ωδείο (κτίριο συναυλιών [24]) ανεγέρθηκε στο κέντρο της πλατείας στα τέλη του 1ου αι. π.Χ. Η Αθήνα ευημερεί έως τα τέλη του 2ου αι. μ.Χ., με ιδιαίτερη περίοδο ακμής επί αυτοκράτορα Αδριανού (117-138). Γύρω στο 150 μ.Χ. ο περιηγητής Πausanίας θα την περιγράψει λεπτομερώς.

Τον 3ο αι. μ.Χ. αρχίζει μια περίοδος δοκιμασιών για την Αθήνα. Το 267 έρχονται από το βορρά οι Έρουλοι, που την καταστρέφουν. Στην ανοικοδόμηση που ακολουθεί, το νέο τείχος [20] της πόλης δεν θα περιλάβει στον προστατευόμενο χώρο του την παλαιά Αγορά. Τον 4ο και τον 5ο αι. στην περιοχή θα χτιστούν μεγάλες επαύλεις. Εμφανή είναι στα κτίρια τα σημάδια και άλλων βαρβαρικών επιδρομών: των Βησιγόθων υπό τον Αλάρικο το 395, των Βανδάλων τη δεκαετία του 470 και των Σλάβων το 582/3. Τον 7ο αι. η περιοχή εγκαταλείπεται για να ξανακατοικηθεί τον 10ο αι., όταν η πόλη θα επεκταθεί.

4. Μακέτα της Αγοράς και της βορειοδυτικής περιοχής της Αθήνας κατά τον 2ο αι. μ.Χ., που απεικονίζει την Οδό των Παναθηναίων σε όλο της το μήκος από το Δίπυλο (κάτω) μέχρι την Ακρόπολη (πάνω). Άποψη από τα βορειοδυτικά.

5. Αγωγός από ασβεστόλιθο με κοιλώματα για τη συγκράτηση της λάσπης, κατά μήκος της Οδού των Παναθηναίων.

Πολλοί δρόμοι ξεκινούσαν και κατέληγαν στο πλάτωμα της Αγοράς. Ανάμεσά τους όμως ξεχωρίζει ο ευρύς δρόμος που είναι γνωστός ως *Δρόμος* ή *Ὁδὸς τῶν Παναθηναίων*, η κεντρική λεωφόρος της πόλης (εικ. 4). Με μήκος λίγο μεγαλύτερο από 1 χλμ., ο δρόμος αυτός οδηγούσε από το Δίπυλο –την κυριότερη πύλη του τείχους– στην Ακρόπολη, και συνιστούσε τη διαδρομή της μεγαλειώδους πομπής με την οποία κορυφωνόταν η γιορτή των Παναθηναίων. Σχεδόν στο μέσον της πορείας του ο δρόμος εισέρχεται από τη βορειοδυτική γωνία στην Αγορά και, αφού τη διασχίσει διαγωνίως, εξέρχεται από τη νοτιοανατολική της γωνία.

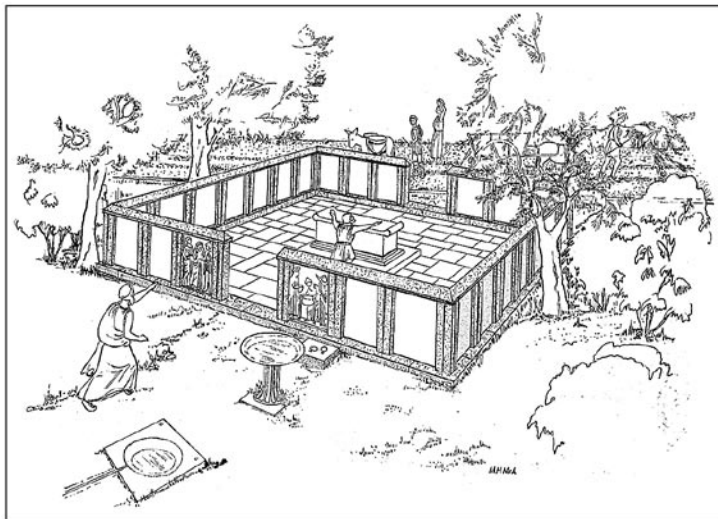
Η οδός δεν είναι πλακοστρωμένη, εκτός από το νότιο τμήμα της –όπου ξεκινά η απότομη άνοδος προς την Ακρόπολη– στο οποίο τοποθετήθηκαν μεγάλες λίθινες πλάκες κατά τη ρωμαϊκή περίοδο. Σε άλλα σημεία διαμορφώνεται από στρώσεις χαλικιού. Στο βόρειο τμήμα της ανασκάφηκαν 66 επάλληλες στρώσεις, που αντανακλούν 1.000 και πλέον χρόνια χρήσης, από τον 6ο αι. π.Χ. έως τον 6ο αι. μ.Χ.

Την πορεία του δρόμου την όριζε στην ελληνιστική και τη ρωμαϊκή περίοδο σειρά ανοιχτών λίθινων ρείθρων κατά μήκος της νότιας πλευράς του (εικ. 5). Κοιλώματα κατά μήκος του αγωγού συγκρατούσαν τη λάσπη, προκειμένου αυτούς να διατηρείται καθαρός. Οι γούρνες που βρίσκονταν στα πλάγια πιθανόν παρείχαν νερό στα υποζύγια.

Εκτός από την πομπή, ο δρόμος χρησιμοποιούνταν και για αρματοδρομίες (*ἀποβάτης* δρόμος) κατά τη διάρκεια της γιορτής των Παναθηναίων (εικ. 6) και ίσως ως διάδρομος για αγώνες δρόμου πριν να κατασκευαστεί ένα κανονικό στάδιο. Επίσης, χρησίμευε ως χώρος προπόνησης των νεαρών νεοσύλλεκτων του αθηναϊκού ιππικού.

6. Ανάγλυφη βάση μνημείου που στήθηκε για να τιμήσει τη νίκη στον αποβάτη δρόμο των Παναθηναίων, 4ος αι. π.Χ. Κατά τη διάρκεια του αγώνα ο ένοπλος αναβάτης έπρεπε να ανέβει και να κατέβει από το κινούμενο άρμα.

7. Ο Βωμός των Δώδεκα Θεών ιδρύθηκε το 522/1 π.Χ. και ανοικοδομήθηκε αργότερα. Σήμερα είναι ορατή μόνο μία γωνία της θεμελίωσης του περιβόλου, ακριβώς στα νότια της γραμμής του Ηλεκτρικού Σιδηρόδρομου Αθήνας – Πειραιά.

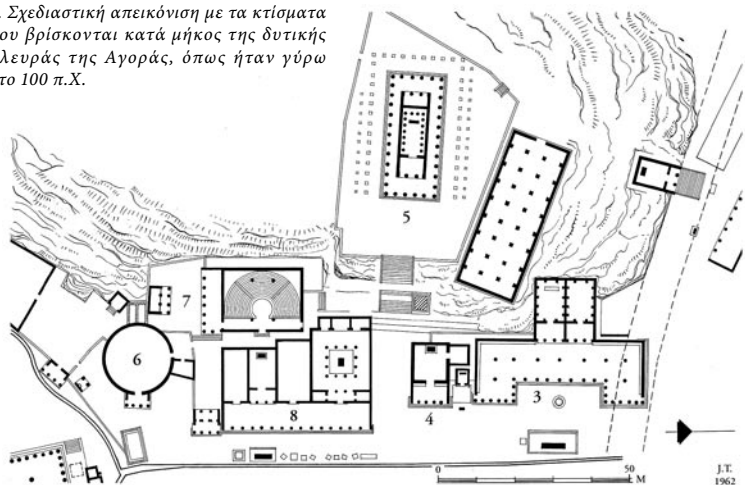
«Ενιαύσιος άρχοντας έγινε μεταξύ των άλλων Πεισιστρατιδών και ο Πεισίστρατος, ο γιος του τυράννου Ιππία, που είχε το όνομα του παππού του και που, κατά τη διάρκεια της θητείας του ως άρχοντα, ίδρυσε το βωμό των Δώδεκα Θεών στην αγορά και το βωμό του Απόλλωνα στο ιερό του Απόλλωνα Πυθίου. Στην αγορά ο δήμος των Αθηναίων προσέθεσε αργότερα μεγαλύτερο μήκος στο οικοδόμημα και εξαφάνισε την επιγραφή», Θουκυδίδης 6, 54, 6-7.

Ο ΒΩΜΟΣ ΤΩΝ ΔΩΔΕΚΑ ΘΕΩΝ 2

Κοντά στο μέσον της ανοιχτής πλατείας, και λίγο προς τα βόρεια, βρίσκεται ο Βωμός των Δώδεκα Θεών (εικ. 7), το μεγαλύτερο μέρος του οποίου είναι σήμερα θαμμένο κάτω από τη γραμμή του Ηλεκτρικού Σιδηρόδρομου Αθήνας – Πειραιά (1891). Σώζεται μία γωνία από τη θεμελίωση του περιβόλου καθώς και η μαρμαρίνη βάση ενός χάλκινου αγάλματος με την επιγραφή «Ο Λέαγρος, ο γιος του Γλαύκωνα, το αφιέρωσε στους Δώδεκα Θεούς». Ο Θουκυδίδης αναφέρει ότι ο νεότερος Πεισίστρατος –εγγονός του τυράννου– ίδρυσε το βωμό στην Αγορά κατά τη διάρκεια της θητείας του ως άρχοντα (522/1 π.Χ.). Η πάνω πλευρά της σωζόμενης θεμελίωσης του περιβόλου (4ος αι. π.Χ.) διατηρεί ίχνη του χαμένου σήμερα λίθινου φράκτη που όριζε την ιερή περιοχή γύρω από το βωμό.

Ο βωμός ήταν ένα από τα ελάχιστα μνημεία που είχε επιτραπεί να χτιστούν μέσα στην ανοιχτή πλατεία και χρησίμευε ως αφετηρία των οδικών μετρήσεων. Ο Ηρόδοτος (2, 7) αναφερόμενος στην απόσταση από την Ηλιούπολη της Αιγύπτου μέχρι τη θάλασσα, σημειώνει ότι αυτή ήταν σχεδόν ίση με εκείνη από το Βωμό των Δώδεκα Θεών στην Αθήνα μέχρι την Ολυμπία. Επίσης σε ένα ορόσημο του 400 π.Χ. περίπου διαβάζουμε την επιγραφή «Η πόλη με έστησε, μνημείο αληθινό, για να φανερώσω σε όλους τους ανθρώπους το μέτρο του ταξιδιού τους: η απόσταση από το Βωμό των Δώδεκα Θεών μέχρι το λιμάνι είναι 45 στάδια» (IG II² 2640). Βρισκόμαστε λοιπόν κυριολεκτικά στην καρδιά της πόλης.

8. Σχεδιαστική απεικόνιση με τα κτίσματα που βρίσκονται κατά μήκος της δυτικής πλευράς της Αγοράς, όπως ήταν γύρω στο 100 π.Χ.

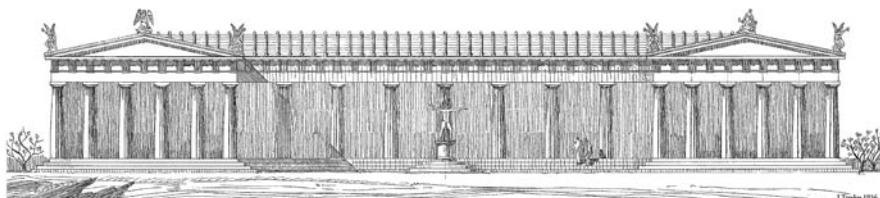

Η ΔΥΤΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ

Η ΣΤΟΑ ΤΟΥ ΔΙΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ 3

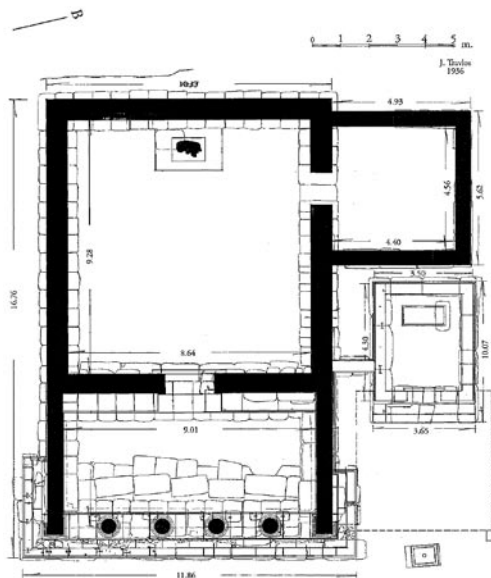
Ακριβώς στα νότια της σιδηροδρομικής γραμμής, κατά μήκος της δυτικής πλευράς, βρίσκονται τα ερείπια της Στοάς του Διός Ελευθερίου (εικ. 8, 9). Αυτή η λατρεία του Διός ιδρύθηκε μετά τη μάχη των Πλαταιών το 479 π.Χ., όταν οι Πέρσες εκδιώχθηκαν από την Ελλάδα.

Αν και αφιερωμένο σε θεό, το κτίριο υιοθετεί τη μορφή που συνήθως είχαν τα δημόσια οικοδομήματα: στοά, που εδώ διαθέτει και δύο προεξέχουσες πτέρυγες. Η στοά χτίστηκε με μάρμαρο και ασβεστόλιθο γύρω στο 425 π.Χ., και φέρει δωρικούς κίονες εξωτερικά και ιωνικούς στο εσωτερικό της. Σύμφωνα με τον Πausanias, ήταν διακοσμημένη με ζωγραφικές συνθέσεις του φημισμένου καλλιτέχνη του 4ου αι. Ευφράνορα. Στο κτίριο ήταν αναρτημένες οι ασπίδες όσων είχαν πέσει σε μάχες για την ελευθερία της Αθήνας. Στην πρώιμη ρωμαϊκή περίοδο, στο πίσω μέρος της στοάς προστέθηκαν δωμάτια, όπου ίσως στεγαζόταν κάποια λατρεία Ρωμαίων αυτοκρατόρων.

9. Αναπαράσταση της δωρικής Στοάς του Διός Ελευθερίου, περ. 430-420 π.Χ.

Δίπλα στη Στοά του Διός, προς τα νότια, βρίσκονται τα υπολείμματα ενός μικρού ναού του Απόλλωνα, που λατρευόταν ως Πατρώος, δηλαδή ως πατέρας του Ίωνα –ο τελευταίος θεωρείται γενάρχης των Ιώνων, του ελληνικού φύλου στο οποίο ανήκαν οι Αθηναίοι. Ο ναός χρονολογείται στο β' μισό του 4ου αι. π.Χ. και διέθετε ιωνικούς κίονες μόνο στην πρόσοψή του (εικ. 10). Το μνημειακών διαστάσεων μαρμάρινο άγαλμα που βρέθηκε στα ερείπια φαίνεται ότι είναι το λατρευτικό άγαλμα του γλύπτη Ευφράνορα, που αναφέρει ο Πανσανίας (εικ. 11).

10. Κάτοψη του ναού του Απόλλωνος Πατρώου, β' μισό 4ου αι. π.Χ.

11. Το μνημειακό λατρευτικό άγαλμα του Απόλλωνος Πατρώου, έργο του Ευφράνορα.

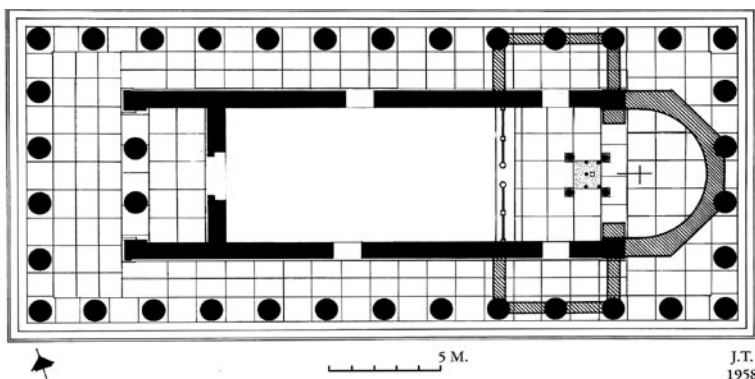
«Ο Ευφράνορας έφτιαξε και τον Απόλλωνα, τον λεγόμενο Πατρώο, μέσα στο ναό που βρίσκεται εκεί κοντά. Μπροστά στο ναό τον ένα Απόλλωνα τον έκανε ο Λεωχάρης και ο άλλος Απόλλων, ο λεγόμενος αλεξίκακος (δηλαδή αυτός που απομακρύνει το κακό), είναι έργο του Καλάμιδος. Αυτό το προσωνύμιο λένε πως δόθηκε στο θεό, επειδή μεχρησμό από τους Δελφούς σταμάτησε το λοιμό που ταλαιπωρούσε τους Αθηναίους συγχρόνως με τον Πελοποννησιακό πόλεμο», Πανσανίας 1, 3, 4.

12. Το Ηφαίστειο (Θησείο), από την απέναντι πλευρά της Αγοράς, περ. 460-415 π.Χ.

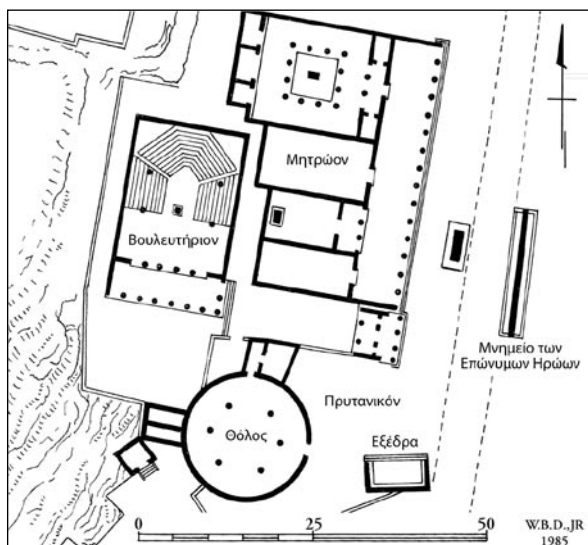
ΤΟ ΗΦΑΙΣΤΕΙΟΝ 5

Στη δυτική πλευρά της Αγοράς, επάνω στο λόφο του Αγοραίου Κολωνού, δεσπόζει το Ηφαίστειο (εικ. 12). Πρόκειται για τον καλύτερα διατηρημένο δωρικό ναό στον ελλαδικό χώρο. Ο ναός, όπου συλλατρεύονταν ο Ήφαιστος (προστάτης των μεταλλουργών) και η Αθηνά (προστάτιδα των τεχνιτών), ανάγεται στο β' μισό του 5ου αι. π.Χ. Κατά το μεγαλύτερο μέρος του είναι χτισμένος με πεντελικό μάρμαρο και φέρει πλούσιο γλυπτικό διάκοσμο. Στην ανατολική πρόσοψη εικονίζονται οι άθλοι του Ηρακλή, ενώ ορισμένες μετόπες στις δύο μακρές πλευρές (βόρεια και νότια) κοσμούνται με τους άθλους του Θησέα. Από αυτές ακριβώς τις σκηνές προέρχεται η διαδεδομένη ονομασία του μνημείου "Θησείο", στην οποία οφείλουν το όνομά τους τόσο η ευρύτερη περιοχή όσο και ο παρακείμενος σταθμός του Ηλεκτρικού Σιδηρόδρομου. Σκηνές μάχης κοσμούν τις ζωφόρους πάνω από τον πρόναο (αγώνας του Θησέα κατά των γιων του Πάλλαντα) και τον οπισθόδομο (Κενταυρομαχία). Τα δύο χάλκινα λατρευτικά αγάλματα, έργα του Αλκαμένη που περιγράφονται από τον Πausανία, δεν σώζονται. Κατά τη διάρκεια των ανασκαφών ανακαλύφθηκαν και ίχνη άλλους, που είχε διαμορφωθεί γύρω από το ναό τον 3ο αι. π.Χ.

13. Κάτοψη του Ηφαισείου, όπου διακρίνεται και η μετατροπή του σε χριστιανική εκκλησία (Άγιος Γεώργιος), 7ος αι. μ.Χ.

Η ασυνήθιστα καλή κατάσταση διατήρησης του κτιρίου οφείλεται σε δύο παράγοντες. Εκτός του ότι η πόλη της Αθήνας δεν βρίσκεται σε ζώνη έντονης σεισμικής δραστηριότητας, το Ηφαισείο μετατράπηκε τον 7ο αι. σε χριστιανικό ναό (Άγιος Γεώργιος) (εικ. 13). Αυτή ακριβώς η εξέλιξη δεν επέτρεψε τη χρησιμοποίηση των λίθων του ως οικοδομικό υλικό σε άλλα κτίσματα. Ωστόσο, οι βαθιές κοιλότητες στις βαθμίδες του ναού μαρτυρούν τα σημεία απ' όπου αφαιρέθηκαν μολύβδινοι σύνδεσμοι. Η μετατροπή σε εκκλησία οδήγησε σε ηθελημένο ακρωτηριασμό των γλυπτών, από τον οποίο διασώθηκε το κεφάλι του Μινώταυρου στη μετόπη της νοτιοανατολικής γωνίας. Στις αρχές του 19ου αι. το εσωτερικό του ναού χρησιμοποιήθηκε ως προτεσταντικό κοιμητήριο, όπου τάφηκαν πολλοί Ευρωπαίοι φιλέλληνες που σκοτώθηκαν στην Ελληνική Επανάσταση.

14. Σχεδιαστική απεικόνιση με τα διοικητικά κτίρια στο νότιο τμήμα της δυτικής πλευράς της Αγοράς.

ΤΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

Στο νότιο άκρο της δυτικής πλευράς της Αγοράς βρίσκονταν συγκεντρωμένα τα σημαντικότερα διοικητικά κτίρια της αθηναϊκής δημοκρατίας (εικ. 14). Παρά την κακή κατάσταση διατήρησής τους, η περιγραφή του Πανσανία (γύρω στο 150 μ.Χ.) μας επιτρέπει να τα ταυτίσουμε με βεβαιότητα.

Η ΘΟΛΟΣ 6

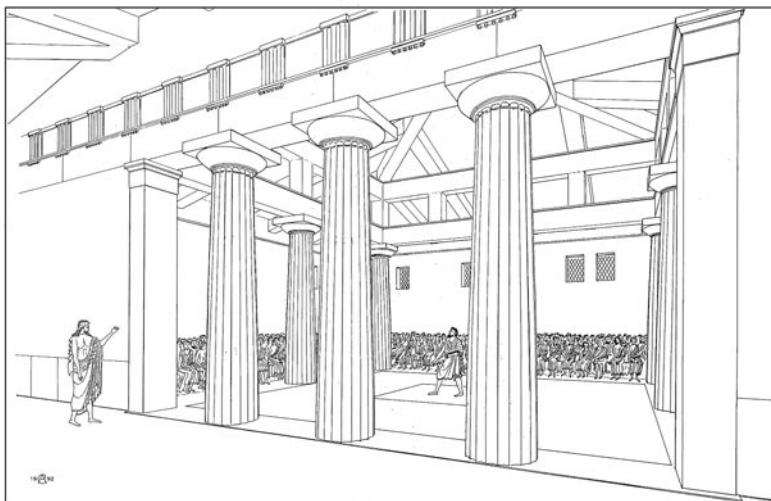
Η Θόλος, που αναγνωρίζεται λόγω του κυκλικού σχήματός της, αποτελούσε σύμφωνα με τον Αριστοτέλη (Αθ. Πολ. 43, 3) την έδρα των πρυτάνεων της Βουλής των Πεντακοσίων. Εδώ σιτίζονταν με δημόσια έξοδα οι 50 βουλευτές της κάθε φυλής που προέδρευε στη Βουλή για 35 μέρες περίπου (πρυτανεύουσα φυλή). Τουλάχιστον 17 από τους πρυτάνεις διανυκτέρευαν στο κτίριο, έτοιμοι ανά πάσα στιγμή να αντιμετωπίσουν οποιαδήποτε έκτακτη ανάγκη. Κατά μία έννοια λοιπόν η Θόλος είναι η καρδιά της αθηναϊκής δημοκρατίας, όπου διαμένουν σε εικοσιτετράωρη βάση πολίτες που υπηρετούν ως βουλευτές.

Το κτίριο της Θόλου χτίστηκε γύρω στο 470 π.Χ. και ήταν κυκλικό χωρίς εξωτερική διακόσμηση, με έξι εσωτερικούς κίονες να στηρίζουν την κωνική στέγη από μεγάλες ρομβοειδείς πήλινες κεραμίδες. Καθώς η κυκλική μορφή δεν ταίριαζε στη βασική λειτουργία του ως χώρου εστίασης, είναι πιθανόν οι βουλευτές να γευμάτιζαν σε απλούς πάγκους αντί να ξαπλώνουν σε κλίνες, όπως συνήθιζαν οι αρχαίοι Έλληνες. Κύπελλα και αγγεία αποθήκευσης οίνου, χαρακτηρισμένα ως δημόσια με επιγραφή (ΔΕ, δηλαδή *δεμόσιον*), βρέθηκαν γύρω από το κτίριο (εικ. 16).

15. Ομοίωμα της Θόλου, έδρας των πρυτάνεων και χώρου εστίασής τους, περ. 470 π.Χ.

16. Αγγεία που βρέθηκαν κοντά στη Θόλο και από την επιγραφή τους (ΔΕ) χαρακτηρίζονται δημόσια, 5ος αι. π.Χ.

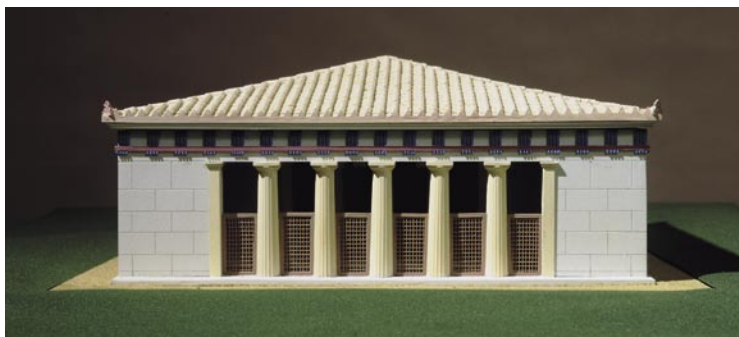

17. Αναπαράσταση του εσωτερικού του Παλαιού Βουλευτηρίου, περ. 500 π.Χ.

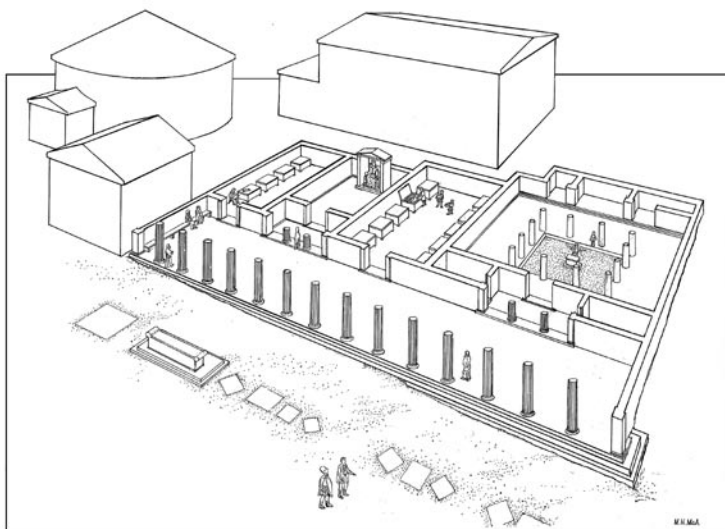
ΤΟ ΒΟΥΛΕΥΤΗΡΙΟ 7

Δίπλα στη Θόλο, προς τα βορειοδυτικά, βρίσκεται το Βουλευτήριο, η έδρα δηλαδή της Βουλής. Εδώ συνεδρίαζαν καθημερινά –εκτός από τις μέρες των γιορτών– οι 500 Αθηναίοι πολίτες που κληρώνονταν να υπηρετήσουν ως βουλευτές για ένα χρόνο. Αυτοί προετοίμαζαν τους νόμους που υποβάλλονταν στην Εκκλησία του Δήμου, η οποία συνερχόταν με τη συμμετοχή όλων των πολιτών στην Πνύκα κάθε 10 μέρες.

Από το κτίριο σώζονται ελάχιστα κατάλοιπα. Διακρίνονται μόνο τα περιγράμματα των τοίχων στις τάφρους θεμελίωσης που έχουν σκαφτεί στο βράχο. Το κτίριο χρονολογείται στο τελευταίο τέταρτο του 5ου αι. π.Χ. και οικοδομήθηκε για να αντικαταστήσει το Παλιό Βουλευτήριο (περ. 500 π.Χ.) που βρίσκεται κάτω από το Μητρώο (εικ. 17, 18).

18. Ομοίωμα του Παλαιού Βουλευτηρίου.

19. Αναπαράσταση του Μητρώου, β' μισό 2ου αι. π.Χ., τομή. Στο κτίριο στεγαζόταν η λατρεία της Μητέρας των Θεών αλλά και το αρχείο της πόλης.

ΤΟ ΜΗΤΡΩΟ 8

Το Μητρώο εξυπηρετούσε δύο λειτουργίες: ήταν ιερό της Μητέρας των Θεών και συγχρόνως έδρα του αρχείου της πόλης, δηλαδή τόπος φύλαξης των δημόσιων εγγράφων (εικ. 19). Τα υπολείμματα που διατηρούνται σήμερα ανάγονται στο β' μισό του 2ου αι. π.Χ. και επικαλύπτουν θεμελιώσεις παλαιότερων δημόσιων κτιρίων, όπως το Παλαιό Βουλευτήριο. Το ελληνιστικό κτίσμα του Μητρώου διέθετε τέσσερις αίθουσες που είχαν κοινή πρόσοψη με στοά 14 ιωνικών κιόνων. Εκτός από ένα μικρό τμήμα βαθμίδων στα νότια, σώζονται μόνο τα θεμέλια του κτιρίου από ερυθρωπό κροκαλοπαγή λίθο. Δεν γνωρίζουμε πώς αρχειοθετούνταν και φυλάσσονταν τα δημόσια έγγραφα, ούτε την ακριβή θέση του αγάλματος της Μητέρας των Θεών, το έργο του Αγοράκριτου (πρβλ. εικ. 20) που είδε ο Πausanias.

20. Αναθηματικό ανάγλυφο της Μητέρας των Θεών, 4ος αι. π.Χ.
Ένα από τα δεκάδες που βρέθηκαν στην Αγορά.

21. Το Μνημείο των Επώνυμων Ηρώων, β' μισό 4ου π.Χ.

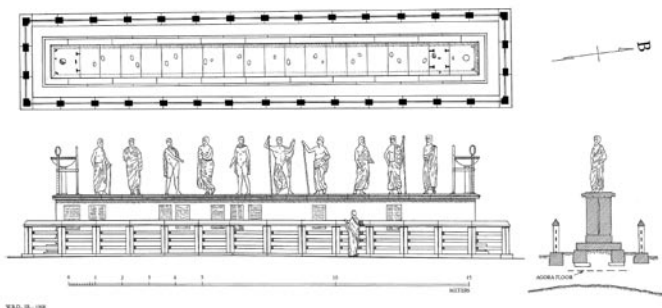
«Πιο πάνω είναι στημένοι οι ανδριάντες των ηρώων από τους οποίους πήραν αργότερα τα ονόματα οι φυλές στην Αθήνα. Ποιος καθόρισε οι φυλές να είναι δέκα αντί τέσσερις και ποιος τους έδωσε νέα ονόματα αντί για τα παλιά, τα αναφέρει και αυτά ο Ηρόδοτος. Μεταξύ των Επώνυμων –γιατί έτσι τους ονομάζουν αυτούς– είναι ο Ιπποθών, γιος του Ποσειδώνος, και...», Πausanias 1, 5, 1-2.

ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ ΤΩΝ ΕΠΩΝΥΜΩΝ ΗΡΩΩΝ 9

Απέναντι από το Μητρώο βρίσκονται τα λείψανα του Μνημείου των Επώνυμων Ηρώων (εικ. 21). Όταν ο Κλεισθένης το 508/7 π.Χ. διαμόρφωσε το σύστημα της δημοκρατίας, κατένειμε όλους τους Αθηναίους σε 10 νέες φυλές, καταργώντας τους παλαιούς θεσμούς. Για να δώσει ονόματα στις νέες φυλές, ο Κλεισθένης έστειλε στους Δελφούς 100 ονόματα Αθηναίων ηρώων, από τα οποία το μαντείο επέλεξε 10. Οι 10 αυτοί ήρωες έδωσαν τα ονόματά τους στις αθηναϊκές φυλές. Αυτό το σύστημα των φυλών αποτέλεσε τη βάση επάνω στην οποία δομήθηκε η νεοσύστατη αθηναϊκή δημοκρατία: το δικαίωμα του πολίτη, η στράτευση, η εκλογή σε βουλευτή, εξαρτιόταν από την ένταξη σε κάποια φυλή· ακόμη και γιορτές τελούνταν προς τιμήν των επώνυμων ηρώων των φυλών.

Το μνημείο, ένα ψηλό επίμηκες βάθρο με τους χάλκινους ανδριάντες των 10 επώνυμων ηρώων (εικ. 22), λειτουργούσε ως δημόσιος πίνακας ανακοινώσεων: κάθε πολίτης μπορούσε να διαβάσει κάτω από τον ανδριάντα της φυλής του πληροφορίες για στρατεύσιμους, δημόσιες τιμητικές διακρίσεις, υποθέσεις προς εκδίκαση και προτάσεις νέων νόμων. Σε μια εποχή που δεν υπήρχαν τα σύγχρονα μέσα ενημέρωσης (ραδιόφωνο, τηλεόραση, εφημερίδες, τηλέφωνο), το μνημείο είχε καίρια σημασία για τη γνωστοποίηση των επίσημων πληροφοριών.

Σήμερα σώζονται μόνο τμήματα του λίθινου περιβόλου του μνημείου και της βάσης του, καθώς και πέντε ασβεστολιθικές και δύο μαρμαρίνες πλάκες από το ίδιο το βάθρο. Φιλολογικές αναφορές αφήνουν να εννοηθεί ότι οι Επώνυμοι στήθηκαν γύρω στο 425 π.Χ., αν και τα κατάλοιπα που βλέπουμε σήμερα δεν ανάγονται σε εποχή προγενέστερη του 330 π.Χ. περίπου. Χαράγματα στη θεμελίωση του περιβόλου μαρτυρούν ότι το μνημείο ανακαίνιστηκε πολλές φορές. Αυτές οι προσαρμογές ακολουθούν πιθανότατα μεταβολές στο ίδιο το σύστημα των φυλών. Οι Αθηναίοι κατά καιρούς, προκειμένου να κολακεύσουν ισχυρούς ηγεμόνες της ελληνιστικής και της ρωμαϊκής περιόδου, τους αναγόρευαν επώνυμους ήρωες σε νέες φυλές που συγκροτούσαν. Έτσι, ο αριθμός των φυλών –και επομένως των ηρώων– κυμαινόταν μεταξύ 10 και 13.

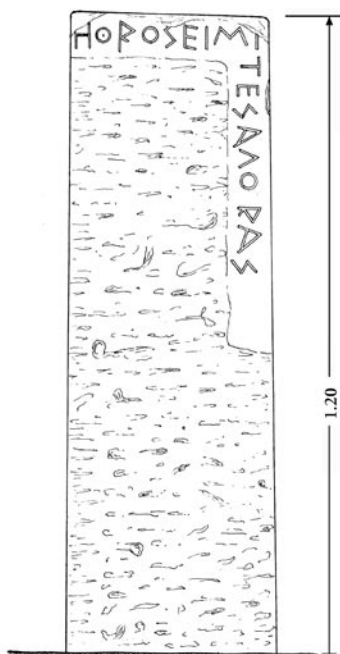

22. Αναπαράσταση του Μνημείου των Επώνυμων Ηρώων, β' μισό 4ου αι. π.Χ. Κάτοψη, όψη και τομή.

ΤΑ ΟΡΟΣΗΜΑ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ 10 ΚΑΙ Η ΟΙΚΙΑ ΤΟΥ ΥΠΟΔΗΜΑΤΟΠΟΙΟΥ ΣΙΜΩΝΟΣ

Ενεπίγραφες μαρμάρινες στήλες (δρόι) χρησιμοποιούνταν για να ορίσουν τις εισόδους στην Αγορά, στα σημεία όπου ένας δρόμος κατέληγε στην ανοιχτή πλατεία. Δύο από αυτά τα ορόσημα βρέθηκαν στην αρχική τους θέση και φέρουν την επιγραφή **ΗΟΡΟΣ ΕΙΜΙ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ**. Η μορφή των γραμμάτων της επιγραφής χρονολογείται γύρω στο 500 π.Χ. (εικ. 23, 24). Τα όρια της πλατείας έπρεπε να είναι σαφώς καθορισμένα για δύο λόγους: πρώτον, επειδή οι ανήλικοι και όσοι είχαν καταδικαστεί για συγκεκριμένα αδικήματα (π.χ. ασέβεια προς τους γονείς, λιποταξία, ασέβεια προς τους θεούς) απαγορευόταν να εισέλθουν στην Αγορά· και δεύτερον, για να αποφεύγεται η καταπάτηση της δημόσιας γης από ιδιωτικά κτίσματα.

23. Ορόσημο (δρος) της Αγοράς (περ. 500 π.Χ.) που βρέθηκε ανατολικά της Θόλου.

24. Ορόσημο (δρος) της Αγοράς που βρέθηκε βαθιά κάτω από τα θεμέλια της Μεσαίας Στοάς. Το κείμενο της επιγραφής, η μορφή των γραμμάτων και ο τρόπος επεξεργασίας του λίθου υποδηλώνουν ότι ανήκει στην ίδια ομάδα με το ορόσημο της εικ. 23, μόνο που η επιγραφή είναι "επί τα λαιά", δηλ. από τα δεξιά προς τα αριστερά.

25. Τα λείψανα της οικίας του υποδηματοποιού Σίμωνα (5ος αι. π.Χ.), ακριβώς πίσω από το ορόσημο της Αγοράς (διακρίνεται κάτω).

26. Ευρήματα από την οικία του υποδηματοποιού Σίμωνα: οστέινα καψούλια, σιδερένια πλατυκέφαλα καρφιά και βάση ενός κυπέλλου με χαραγμένο το όνομα του Σίμωνα.

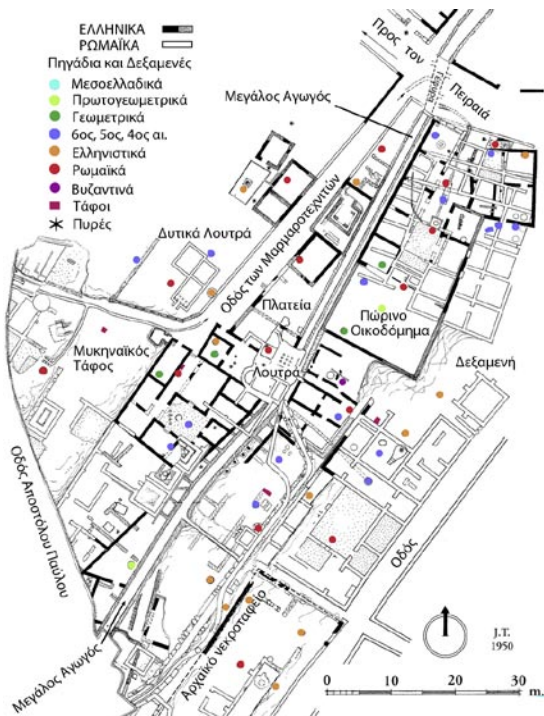
Σε ένα ιδιωτικό κτίριο, που ανακαλύφθηκε ακριβώς πίσω από το βόρειο ορόσημο της Αγοράς, βρέθηκαν πλατυκέφαλα σιδερένια καρφιά που χρησιμοποιούνταν στις σόλες των υποδημάτων και οστέινα καψούλια – δηλαδή δακτύλιοι για την επένδυση των οπών απ' όπου περνούν τα κορδόνια –, ευρήματα που υποδηλώνουν ότι κάποιος υποδηματοποιός εργάστηκε εδώ τον 5ο αι. π.Χ. Τα θραύσματα ενός σκύφου (κυπέλλου) που βρέθηκαν επίσης εκεί κοντά φέρουν χαραγμένο το όνομα ΣΙΜΩΝ (εικ. 25, 26). Ο Διογένης ο Λαέρτιος αναφέρει ότι, όταν ο Σωκράτης ήθελε να συναντήσει μαθητές που ήταν πολύ νέοι για να μπουν στην Αγορά, το έκανε στο κατάστημα του υποδηματοποιού Σίμωνα, το οποίο βρισκόταν εκεί κοντά. Αν και οι ενδείξεις είναι έμμεσες, είναι πολύ πιθανόν να έχουμε εδώ τα κατάλοιπα ενός από τους ανεπίσημους χώρους όπου δίδαξε ο Σωκράτης.

Η ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΧΗ 11 – ΒΙΟΤΕΧΝΙΕΣ ΚΑΙ ΟΙΚΙΕΣ

Αφήνοντας την περιοχή του ορόσημου, μπορεί κανείς να κατευθυνθεί προς τα νοτιοδυτικά κατά μήκος ενός κοιλώματος που οδηγεί στην Πνύκα, στο χώρο συγκέντρωσης της Εκκλησίας του Δήμου. Τα ερείπια που συναντούμε ανήκουν σε μια οικιστική και εμπορική περιοχή που βρισκόταν σε χρήση για εκατοντάδες χρόνια (εικ. 27). Η ανασκαφή των οικιών αποκάλυψε ότι εδώ εργάζονταν μεταλλουργοί, κατασκευαστές πήλινων ειδωλίων και γλύπτες. Αυτές οι αθηναϊκές οικίες είχαν μικρές διαστάσεις, διέθεταν προσόψεις προς το δρόμο χωρίς ανοίγματα, και οι χώροι τους φωτιζόνταν και αερίζονταν από μια εσωτερική αυλή. Οι τοίχοι είχαν λίθινα θεμέλια και ανωδομή από ωμόπλινθους. Στις στέγες τοποθετούνταν κεραμίδια, ενώ τα δάπεδα φτιάχνονταν από πατημένο χώμα –σπάνια κατασκευάζονταν ψηφιδωτά δάπεδα.

Ένα μεγαλύτερο κτίσμα, το λεγόμενο Πώρινο Οικοδόμημα, διαθέτει ένα μακρύ διάδρομο που πλασιώνεται από τετράγωνα δωμάτια, και καταλήγει σε μια αυλή στο πίσω (νότιο) μέρος (εικ. 28). Έχει προταθεί η ταύτιση του κτιρίου αυτού με τη φυλακή της πόλης (δεσμωτήριο), όπου εκτελέστηκαν ο Σωκράτης και άλλοι καταδικασμένοι για πολιτικά εγκλήματα. Η χρονολόγηση του οικοδομήματος, η θέση και η διαρρύθμισή του ταιριάζουν σε αυτή τη θεωρία, αν και είναι εξίσου πιθανό το κτίριο να είχε κάποια εμπορική χρήση.

27. Η “βιοτεχνική περιοχή” στα νοτιοδυτικά της Αγοράς. Το Πώρινο Οικοδόμημα στο πάνω μέρος (βόρεια) ίσως είναι το Δεσμωτήριο της πόλης. Οι υπόλοιποι τοίχοι και τα πηγάδια ανήκουν σε ιδιωτικές οικίες που χρονολογούνται από τον 5ο αι. π.Χ. έως τη βυζαντινή περίοδο.

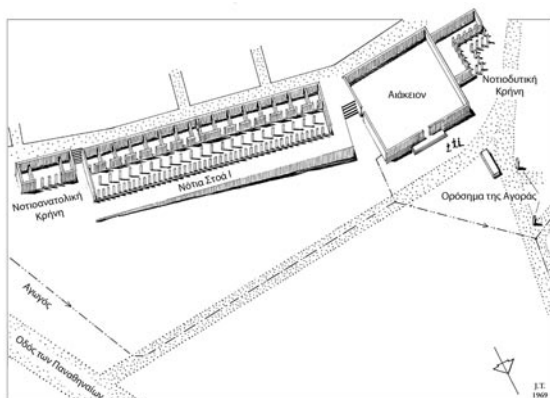

28. Το Πώρινο Οικοδόμημα, πιθανόν το Δεσμωτήριο, 5ος αι. π.Χ. Αποψη από τα βόρεια.

Η ΝΟΤΙΑ ΠΛΕΥΡΑ

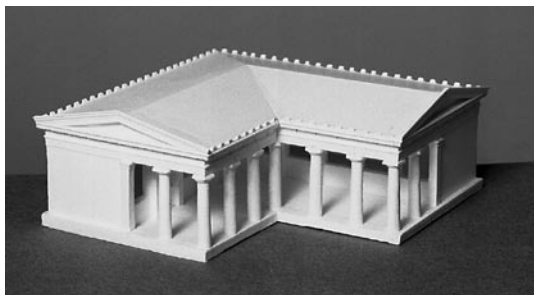
Σειρά πέντε δημόσιων κτιρίων όριζε τη νότια πλευρά της ανοιχτής πλατείας κατά την κλασική περίοδο (εικ. 29, 36). Πρόκειται για σημαντικά μνημεία, που δυστυχώς διατηρούνται σε κακή κατάσταση. Τα ερείπια γίνονται λίγο πιο κατανοητά, αν σταθεί κανείς στο ψηλότερο επίπεδο του αρχαίου δρόμου που τα ορίζει προς νότον.

29. Αναπαράσταση των αρχαϊκών και των κλασικών κτιρίων κατά μήκος της νότιας πλευράς της Αγοράς, τομή.

Η ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗ ΚΡΗΝΗ 12

Το δυτικότερο κτίριο έχει μορφή Γ (εικ. 30). Από τις κιονοστοιχίες των δύο πλευρών έφτανε κανείς στη μεγάλη δεξαμενή, η οποία βρισκόταν στο άκρο του επιμήκους λίθινου αγωγού που περνούσε κάτω από τη Νότια Οδό και προσέγγιζε το κτίσμα από τα ανατολικά. Πάνω από τα χαμηλά θωράκια που ορθώνονταν ανάμεσα στους εσωτερικούς κίονες, μπορούσε κανείς να προσεγγίσει το νερό, το οποίο διοχετευόταν από μικρούς αγωγούς τοποθετημένους μέσα στο πάχος των τοίχων. Πρόκειται για μία από τις μεγαλύτερες κρήνες της πόλης, η οποία –με βάση τα κεραμικά ευρήματα– χρονολογείται στην περίοδο γύρω στο 350-325 π.Χ.

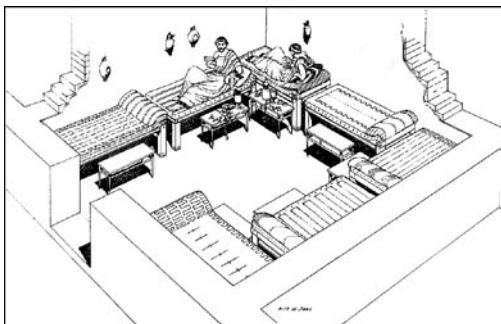

30. Ομοίωμα της Νοτιοδυτικής Κρήνης (περ. 350-325 π.Χ.), μίας από τις μεγαλύτερες της Αθήνας.

Δίπλα στη Νοτιοδυτική Κρήνη, προς τα ανατολικά, διακρίνονται τα υπολείμματα ενός μεγάλου τετράγωνου περιβόλου χωρίς σκεπή, με πλευρά περίπου 30 μ. Χτίστηκε στις αρχές του 5ου αι. π.Χ., ύστερα από χρησμό του μαντείου των Δελφών, και αφιερώθηκε στον Αιακό. Ο ήρωας αυτός από την Αίγινα ήταν ένας από τους κριτές του Κάτω Κόσμου, και στους τοίχους του αφιερωμένου σε αυτόν κτίσματος αναρτούσαν τις αποφάσεις των αθηναϊκών δικαστηρίων. Στις αρχές του 4ου αι. π.Χ. το Αιάκειο χρησιμοποιήθηκε ως χώρος αποθήκευσης και διανομής μεγάλων ποσοτήτων σιτηρών.

Η ΝΟΤΙΑ ΣΤΟΑ I 14

Η Νότια Στοά I, με μήκος περίπου 80 μ., καταλαμβάνει μεγάλο μέρος της νότιας πλευράς. Καλύτερα διατηρείται το ανατολικό της άκρο (εικ. 31, 32). Η στοά, που διέθετε δύο σειρές κιόνων και 16 αίθουσες στο πίσω μέρος, χρονολογείται γύρω στο 430-420 π.Χ. Οι οικονομικές δυσχέρειες που επέφερε ο Πελοποννησιακός πόλεμος ενδεχομένως υπαγόρευαν την κατασκευή του κτιρίου με ωμόπλινθους και λίθους σε δεύτερη χρήση. Η έκκεντρη θέση των θυρών στις αίθουσες φανερώνει ότι σε αυτές είχαν τοποθετηθεί κλίνες, που ίσως χρησίμευαν για τη σίτιση αρχόντων με δημόσια έξοδα. Επιγραφή που βρέθηκε στο κτίριο υποδηλώνει ότι τουλάχιστον μία αίθουσα χρησιμοποιούνταν από τους μετρονόμους, τους αξιωματούχους δηλαδή που ήταν επιφορτισμένοι με την επιτήρηση και τον έλεγχο των μέτρων και των σταθμών. Επίσης, τα πολυάριθμα νομίσματα που βρέθηκαν στην ανασκαφή υποδηλώνουν και την εμπορική λειτουργία του κτιρίου. Η στοά διαλύθηκε στα μέσα του 2ου αι. π.Χ., για να κατασκευαστεί η Νότια Στοά II.

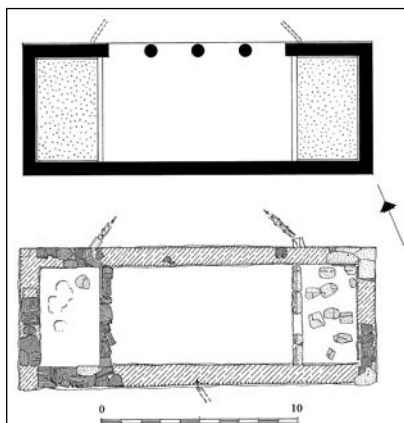
31. Αναπαράσταση μιας αίθουσας συμποσίων στη Νότια Στοά I, περ. 430-420 π.Χ.

32. Αεροφωτογραφία του ανατολικού άκρου της Νότιας Στοάς I, περ. 430-420 π.Χ.

Τα λιγοστά ίχνη ακριβώς στα νότια της εκκλησίας των Αγίων Αποστόλων έχουν ταυτιστεί με τα υπολείμματα μιας πρώιμης κρήνης (εικ. 33, 34). Η ταύτιση βασίζεται τόσο στο μεγάλο πήλινο σωλήνα που έφερνε το νερό από τα ανατολικά στον πίσω τοίχο του κτίσματος, όσο και στους αποχετευτικούς αγωγούς που απομάκρυναν το νερό από τις δύο πλευρικές δεξαμενές (εικ. 35). Η πρόσοψη του κεντρικού χώρου πρέπει να διέθετε κιονοστοιχία. Τα κεραμικά θραύσματα που βρέθηκαν κάτω από το δάπεδο, καθώς και η χρήση του πολυγωνικού συστήματος δόμησης για τους ασβεστολιθικούς τοίχους και των συνδέσμων σχήματος Z για την ένωση των λιθοπλίνθων, υποδεικνύουν χρονολόγηση γύρω στο 530-520 π.Χ. Η Νοτιοανατολική Κρήνη είναι ένα από τα αρχαιότερα δημόσια κτίσματα της Αγοράς και το γεγονός ότι το νερό μεταφερόταν εδώ με σωλήνες υποδεικνύει ότι καταβάλλονταν προσπάθειες για την ανάπτυξη της περιοχής προκειμένου να μπορεί να εξυπηρετήσει μεγάλο αριθμό ανθρώπων.

Τον 2ο αι. μ.Χ. ο Πausanias ταύτισε αυτό το κτίριο με την Εννεάκρουνο Κρήνη (δηλαδή αυτή με τους εννέα κρουνούς) που είχε χτιστεί τον 6ο αι. π.Χ. από τον τύραννο Πεισίστρατο. Ο Θουκυδίδης (2, 15) όμως –που προφανώς γνώριζε καλύτερα– τοποθετεί το περίφημο μνημείο νότια της Ακροπόλεως, κοντά στο ιερό του Ολυμπίου Διός.

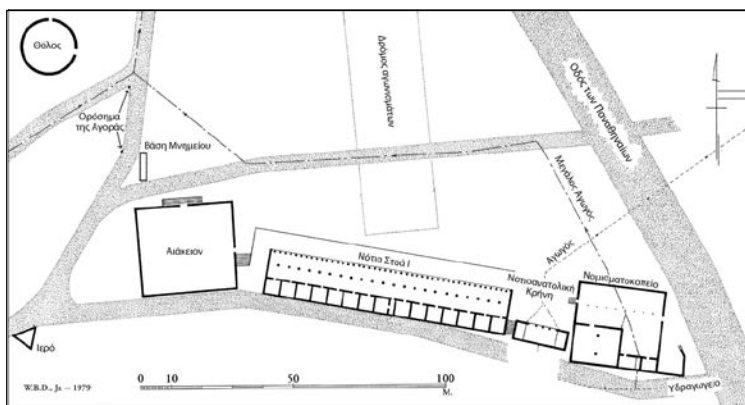
33. Αποκατάσταση της κάτοψης της Νοτιοανατολικής Κρήνης (β' μισό του αι. π.Χ.) και η σημερινή της μορφή.

34. Ομοίωμα της Νοτιοανατολικής Κρήνης. Άποψη από τα βόρεια.

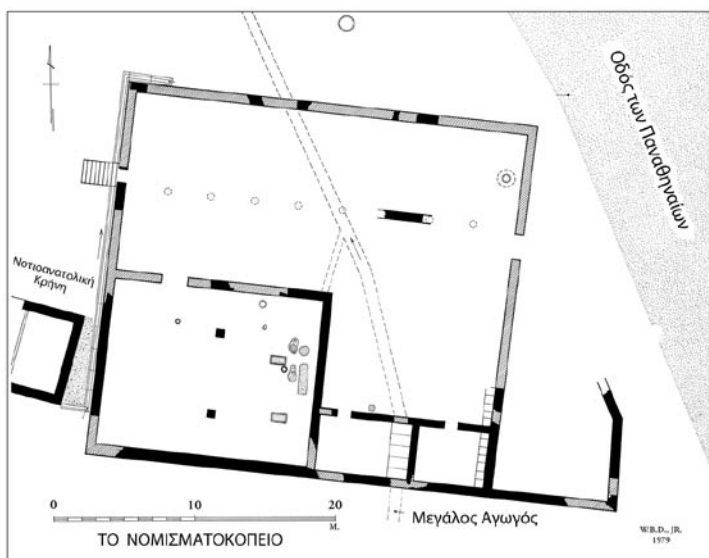
35. Το σημείο ένωσης των δύο αποχετευτικών αγωγών που απομάκρυναν το νερό από τις δεξαμενές της Νοτιοανατολικής Κρήνης.

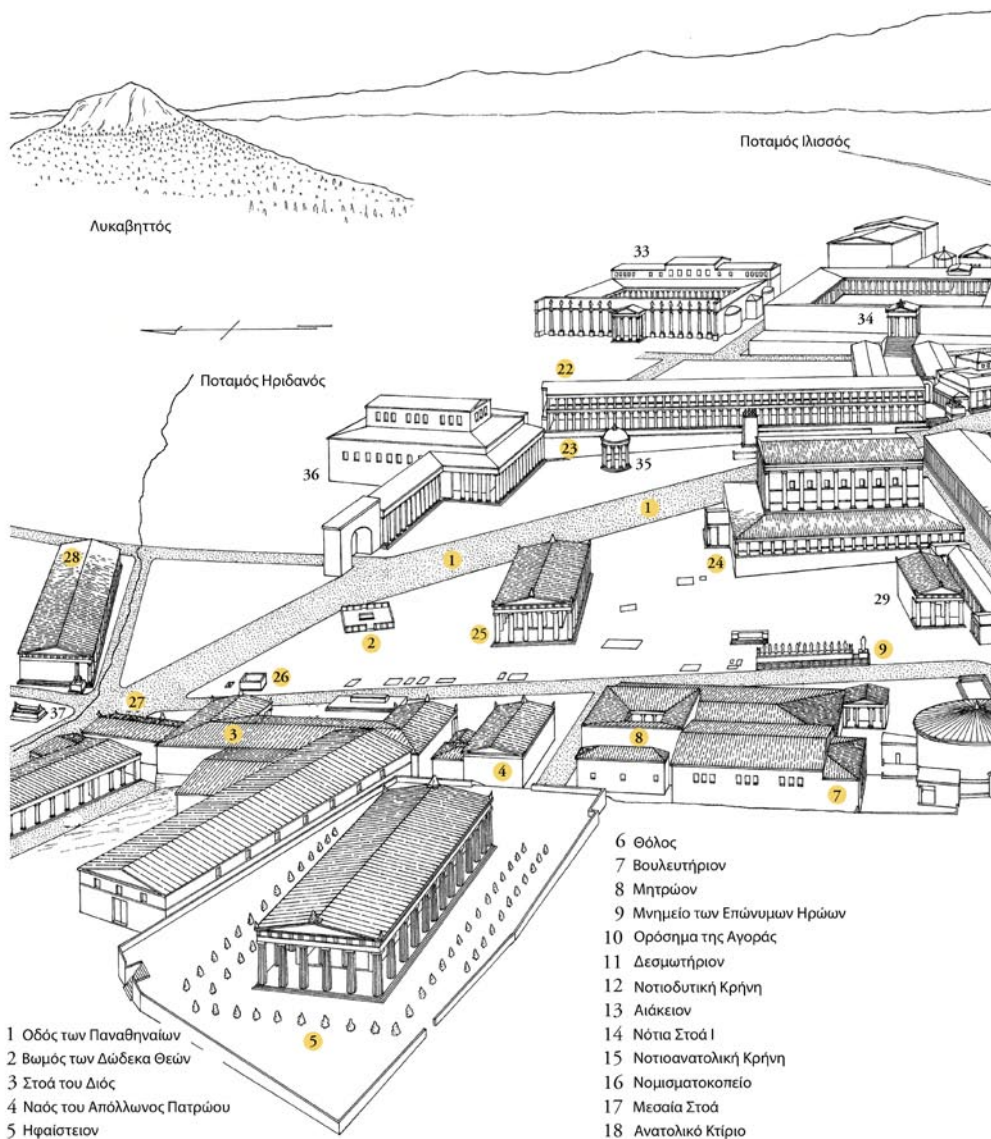
36. Κάτοψη της νότιας πλευράς της Αγοράς, περ. 400 π.Χ.

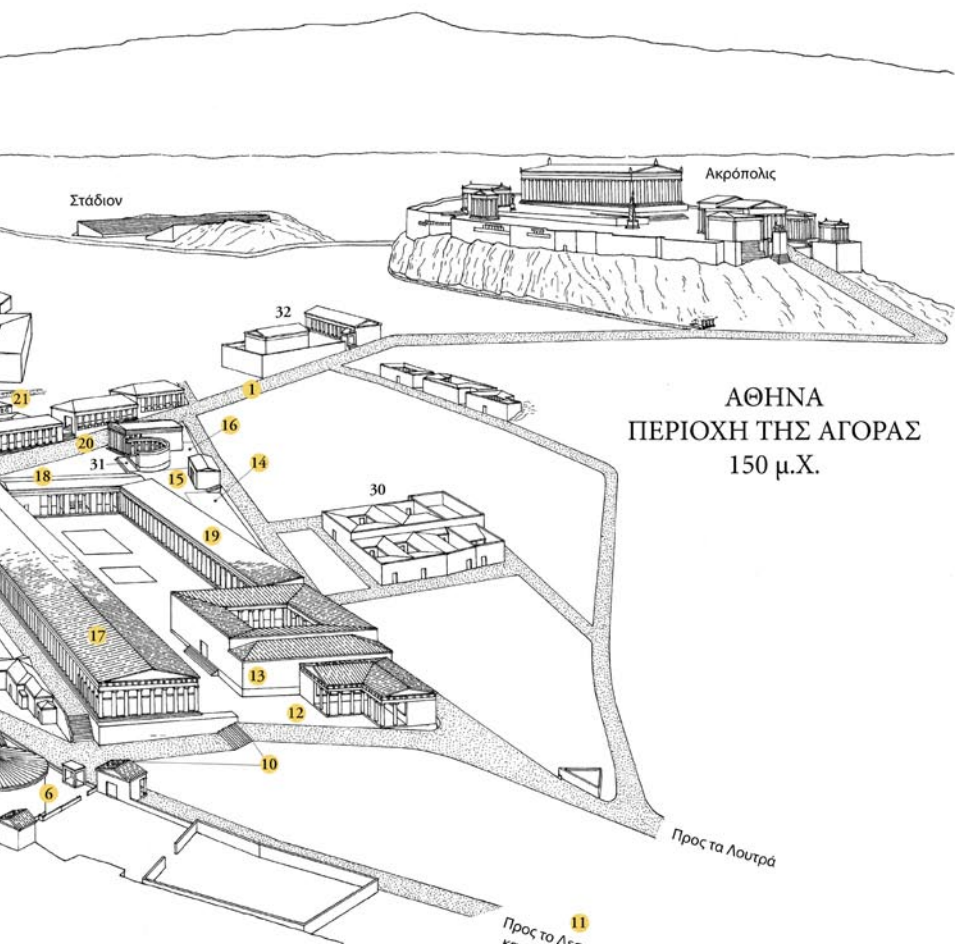
ΤΟ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΚΟΠΕΙΟ 16

Δίπλα ακριβώς στη Νοτιοανατολική Κρήνη, προς τα ανατολικά, βρίσκονται τα λιγοστά λείψανα ενός μεγάλου τετράγωνου κτιρίου με αρκετές αίθουσες. Το βόρειο τμήμα του βρίσκεται σήμερα κάτω από την εκκλησία των Αγίων Αποστόλων και το Νοτιοανατολικό Ναό της πρώιμης ρωμαϊκής περιόδου (εικ. 36, 37, βλ. και εικ. 41). Χτισμένο γύρω στο 400 π.Χ., το κτίριο χρησιμοποιήθηκε τον 3ο και τον 2ο αι. π.Χ. ως νομισματοκοπείο χάλκινων νομισμάτων. Δεκάδες ασφράγιστα τεμάχια μετάλλου (πέταλα) που προορίζονταν για νομίσματα βρέθηκαν διασκορπισμένα σε όλο το κτίριο, καθώς και ίχνη βιοτεχνικής δραστηριότητας. Τίποτε, όμως, δεν φανερώνει ότι σε αυτόν το χώρο παράγονταν και τα αργυρά νομίσματα της Αθήνας.

37. Αποκατάσταση της κάτοψης του Νομισματοκοπείου, περ. 400 π.Χ.

ΑΘΗΝΑ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ 150 μ.Χ.

- 19 Νότια Στοά II
- 20 Υστερορωμαϊκό Τείχος
- 21 Βιβλιοθήκη του Πανταίνου
- 22 Στοά του Αττάλου
- 23 Δικαστήρια
- 24 Ωδεϊόν του Αγρίππα
- 25 Ναός του Άρεως
- 26 Περίβολος στη συμβολή οδών
- 27 Βασιλείος Στοά
- 28 Ποικίλη Στοά

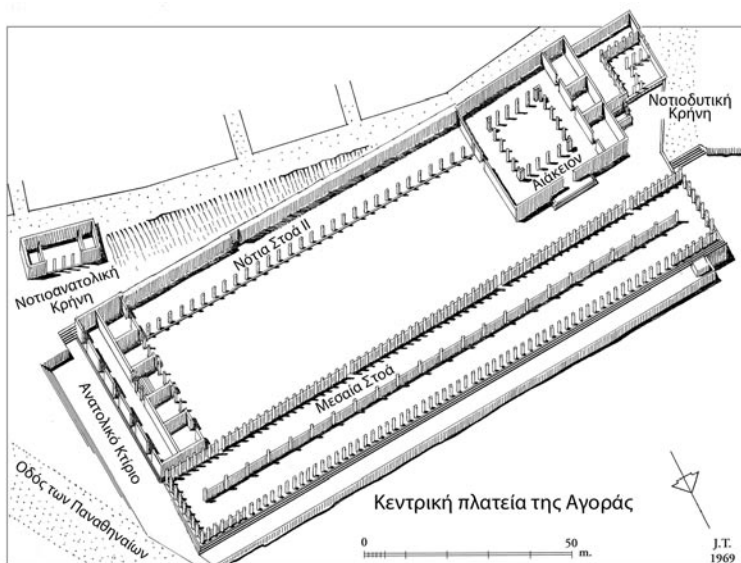
- 29 Νοτιοδυτικός Ναός
- 30 Οικίες
- 31 Νυμφαίον
- 32 Ελευσίνιον
- 33 Βιβλιοθήκη του Αδριανού
- 34 Ρωμαϊκή Αγορά
- 35 Μονόπτερος
- 36 Ρωμαϊκή Βασιλική
- 37 Βωμός της Αφροδίτης Ουρανίας

11
Προς το Δεσμητήριον
και προς τον Πειραιά

Προς τα Λουτρά

Οι αριθμοί που σημειώνονται με κίτρινο χρώμα ακολουθούν την αρίθμηση των μνημείων στον Οδηγό. Οι αριθμοί 10, 11, 14, 16, 20 και 23 δηλώνουν τις θέσεις μνημείων που δεν απεικονίζονται σε αυτήν την αναπαράσταση.

W.B.Dinsmoor, Jr.
1980

38. Αναπαράσταση της Νότιας Πλατείας, 2ος αι. π.Χ., τομή.

Η ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΝΟΤΙΑ ΠΛΑΤΕΙΑ

Η όψη της νότιας πλευράς της Αγοράς άλλαξε ριζικά κατά τον 2ο αι. π.Χ., λόγω της οικοδόμησης αρκετών νέων κτιρίων. Η λεγόμενη Νότια Πλατεία δημιουργήθηκε από δύο επιμήκεις στοές και ένα τρίτο κτίριο που τις συνέδεε (εικ. 38). Από τα κλασικά κτίσματα, η Νότια Στοά I διαλύθηκε, το Αιάκειο και η Νοτιοδυτική Κρήνη ενσωματώθηκαν στο νέο σύμπλεγμα, ενώ η Νοτιοανατολική Κρήνη και το Νομισματοκοπείο παρέμειναν ως είχαν. Μπορεί κανείς να κατανοήσει καλύτερα τη νέα πλατεία από το λεγόμενο Ανατολικό Κτίριο, στα βόρεια της εκκλησίας των Αγίων Αποστόλων.

Η ΜΕΣΑΙΑ ΣΤΟΑ 17

Πάνω στην παλαιά πλατεία πρώτη ανεγέρθηκε η Μεσαία Στοά με κατεύθυνση από τα ανατολικά προς τα δυτικά, χωρίζοντας τον ανοιχτό χώρο σε δύο άνισα τμήματα, και καλύπτοντας ένα από τα αρχικά ορόσημα στο δυτικό άκρο της Αγοράς. Με μήκος σχεδόν 150 μ., η στοά αποτελεί το μεγαλύτερο κτίριο της Αγοράς. Διέθετε κιονοστοιχίες τόσο κατά μήκος των δύο μακρών πλευρών (βόρεια και νότια) όσο και στο μέσον. Σε κάποιους σπόνδυλους διακρίνονται ίχνη λεπτών θωρακίων που είχαν τοποθετηθεί ανάμεσα σε μερικούς κίονες. Στο ανατολικό άκρο σώζονται στην αρχική τους θέση κίονες και βαθμίδες του κτιρίου, ενώ στα δυτικά μόνο τα ογκώδη θεμέλια από ερυθρωπό κροκαλοπαγές πέτρωμα. Αν εξαιρέσουμε το μέγεθός της, η στοά αποτελεί ένα μάλλον σεμνό κτίριο, οικοδομημένο με ασβεστόλιθο και με κεραμωτή στέγη (εικ. 39), που χτίστηκε μεταξύ των ετών 180-140 π.Χ. περίπου.

39. Υδατογραφία με την αναπαράσταση του θριγκού της Μεσαίας Στοάς (μέσα 2ου αι. π.Χ.), όπου αποδίδονται τα χρώματα με τα οποία οι αρχαίοι Έλληνες συνήθιζαν να διακοσμούν τα περισσότερα κτίριά τους.

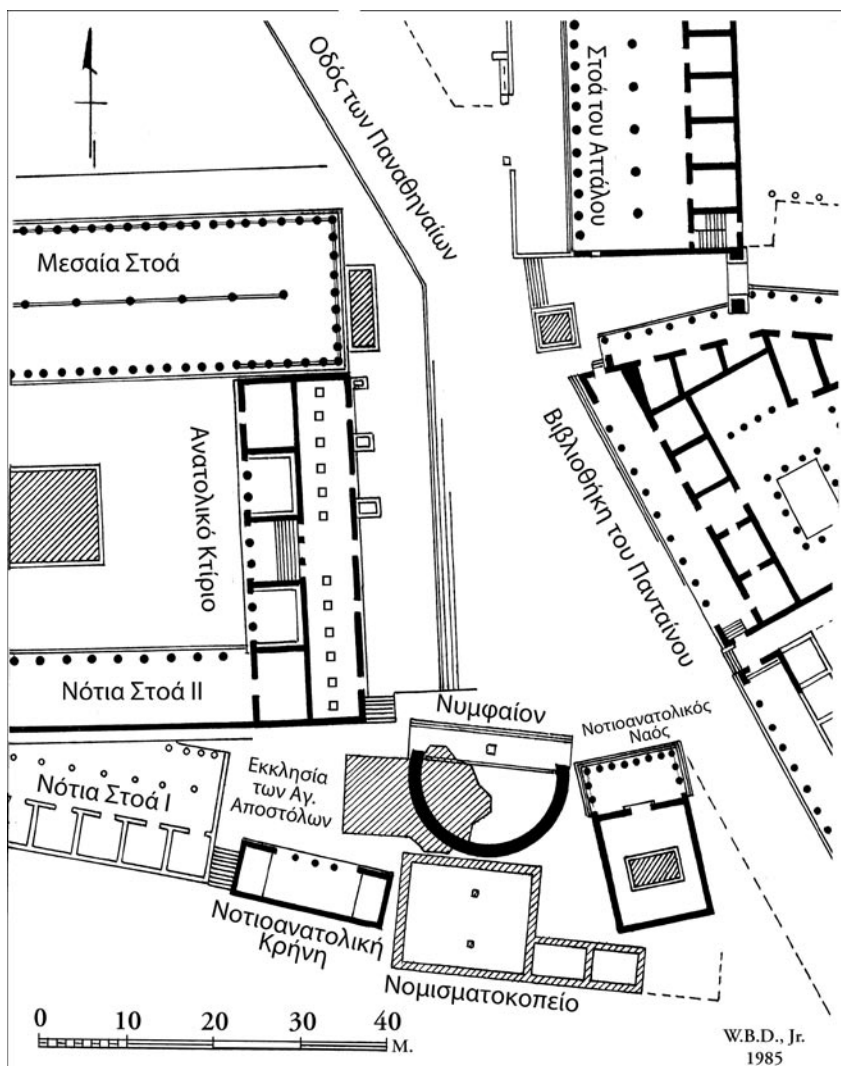

ΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΚΤΙΡΙΟ 18

Το Ανατολικό Κτίριο εφάπτεται στο ανατολικό άκρο της Μεσαίας Στοάς και εκτείνεται προς νότον. Η ανατολική του πλευρά διαμορφώνεται σε επιμήκη αίθουσα με δάπεδο από μικρά κομμάτια μαρμάρου. Σε αυτό το είδος του ψηφιδωτού έχουν τοποθετηθεί μεγάλες μαρμαρίνες πλάκες, που συγκρατούσαν ξύλινα έπιπλα, ενδεχομένως τραπέζια (εικ. 40). Οι βάσεις αυτές ίσως μπορούν να ερμηνευτούν ως υποστηρίγματα των *τραπεζών* των *τραπεζιτών* ή των *αργυραμοιβών*, υποδηλώνοντας ότι η Νότια Πλατεία εξυπηρετούσε κυρίως εμπορικές λειτουργίες. Στη δυτική πλευρά του Ανατολικού Κτιρίου υπήρχαν τέσσερις αίθουσες και ένα κλιμακοστάσιο που οδηγούσε στο χαμηλότερο (ισόγειο) επίπεδο της Νότιας Πλατείας.

40. Λεπτομέρεια του δαπέδου του Ανατολικού Κτιρίου, 2ος αι. π.Χ. Διακρίνονται οι μαρμαρίνες πλάκες με τις εγκοπές για τη στήριξη των ξύλινων επίπλων.

41. Σχεδιαστική απεικόνιση των κτισμάτων στη νοτιοανατολική γωνία της Αγοράς.

Η ΝΟΤΙΑ ΣΤΟΑ II 19

Η Νότια Στοά II ξεκινούσε από το νότιο άκρο του Ανατολικού Κτιρίου και εκτεινόταν προς τα δυτικά, παράλληλα με τη Μεσαία Στοά (εικ. 38, 41). Χρονολογείται στο β' μισό του 2ου αι. π.Χ. και διέθετε μία απλή δωρική κιονοστοιχία από ασβεστόλιθο. Στην ανωδομή χρησιμοποιήθηκαν σε δεύτερη χρήση λίθοι από κάποιο κτίριο του 4ου αι. π.Χ. Η μικρή κρήνη στον πίσω τοίχο αποτελεί το μοναδικό διάκοσμο της στοάς. Η Νότια Στοά II αχρήστευσε τη Νότια Στοά I, μεγάλο μέρος της οποίας προς τα δυτικά απομακρύνθηκε, προκειμένου να δημιουργηθούν τα δάπεδα του χαμηλότερου επιπέδου της Νότιας Πλατείας.

Στα ανατολικά του Ανατολικού Κτιρίου και του Νομισματοκοπείου συναντάμε και πάλι την οδό των Παναθηναίων. Σε αυτό το σημείο, στην ανατολική πλευρά του δρόμου ορθώνεται το ισχυρό Υστερορωμαϊκό Τείχος που οικοδομήθηκε τον 3ο αι. μ.Χ. (εικ. 42), μετά τη λεηλασία των Ερούλων (267 μ.Χ.). Ξεκινά με μία πύλη στην Ακρόπολη, κατευθύνεται προς τα βόρεια παράλληλα με την ανατολική πλευρά της οδού των Παναθηναίων, εφάπτεται στα ερείπια της Στοάς του Αττάλου, και στη συνέχεια στρέφεται ανατολικά προς τη Βιβλιοθήκη του Αδριανού. Η παλαιά Αγορά –το κέντρο της πόλης στα προγενέστερα χρόνια– δεν περιλαμβάνεται στον τειχισμένο χώρο της πόλης της ύστερης ρωμαϊκής περιόδου, η οποία πλέον εκτεινόταν ανατολικότερα.

Το τείχος είναι κατασκευασμένο σχεδόν εξ ολοκλήρου από επαναχρησιμοποιημένα αρχιτεκτονικά μέλη κτιρίων και μνημείων που κατέστρεψαν οι Έρουλοι: μαρμάρινα επιστύλια, ιωνικοί και δωρικοί κίονες, επιγραφές και βάσεις αγαλμάτων, χρησιμοποιήθηκαν στις δύο συμπαγείς όψεις του, ενώ το μεταξύ τους κενό γεμίστηκε με χώμα και θραύσματα αρχαίων μαρμάρων. Τετράγωνοι πύργοι –σήμερα στο μεγαλύτερό τους μέρος καταστραμμένοι– ορθώνονταν σε τακτά διαστήματα στην πρόσοψη του τείχους.

42. Το Υστερορωμαϊκό Τείχος (περ. 280-290 μ.Χ.) με πολλά επαναχρησιμοποιημένα αρχιτεκτονικά μέλη κτιρίων που καταστράφηκαν από τους Έρουλους το 267 μ.Χ.

43. Κάτοψη της Βιβλιοθήκης του Πανταίνου, περ. 100 μ.Χ.

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ ΠΑΝΤΑΙΝΟΥ 21

Στην εσωτερική πλευρά του Υστερορωμαϊκού Τείχους και κάτω από αυτό, βρίσκονται τα ερείπια ενός κτιρίου, το οποίο σύμφωνα με την επιγραφή στο μαρμάρινο υπέρθυρο είναι η Βιβλιοθήκη του Πανταίνου. Το κτίριο αφιερώθηκε γύρω στο 100 μ.Χ. στην Αθηνά Αρχηγέτιδα, τον αυτοκράτορα Τραϊανό και τους Αθηναίους. Αποτελείται από μία μεγάλη τετράγωνη αίθουσα, μία περίστυλη πλακόστρωτη αυλή και τρεις στοές που βλέπουν στο δρόμο και έχουν καταστήματα στο πίσω μέρος τους. Πολιτιστικό και εκπαιδευτικό ίδρυμα, η Βιβλιοθήκη αντανακλά τη θέση της Αθήνας ως σημαντικού πνευματικού και εκπαιδευτικού κέντρου της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Ο δωρητής ήταν ο Τίτος Φλάβιος Πάνταινος –γιος του επικεφαλής φιλοσοφικής σχολής–, ο οποίος αναφέρει τον εαυτό του ως ιερέα των *μουσών φιλοσόφων*. Σε άλλη επιγραφή αναφέρονται οι κανονισμοί της βιβλιοθήκης: «Δεν επιτρέπεται να απομακρυνθεί κανένα βιβλίο, αφού ορκιστήκαμε. (Η βιβλιοθήκη) θα παραμένει ανοιχτή από την πρώτη έως την έκτη ώρα» (εικ. 45).

Η βόρεια στοά της Βιβλιοθήκης εκτείνεται προς τα ανατολικά, κατά μήκος της νότιας πλευράς ενός μαρμαρόστρωτου δρόμου που στη ρωμαϊκή περίοδο οδηγούσε από την (παλαιά) Αγορά στο δωρικό πρόπυλο της αγοράς του Καίσαρα και του Αύγουστου –γνωστής ως Ρωμαϊκής Αγοράς. Η βόρεια και η δυτική στοά καταστράφηκαν από τους Έρουλους το 267 μ.Χ. Η πρώτη ανοικοδομήθηκε τελικά τον 5ο αι. ως τμήμα ενός νέου διώροφου κτίσματος (εικ. 46), ενώ η δεύτερη ενσωματώθηκε στο Υστερορωμαϊκό Τείχος.

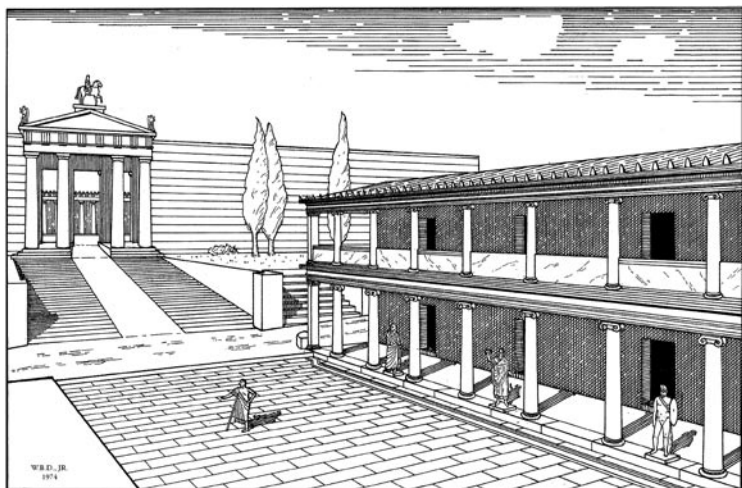

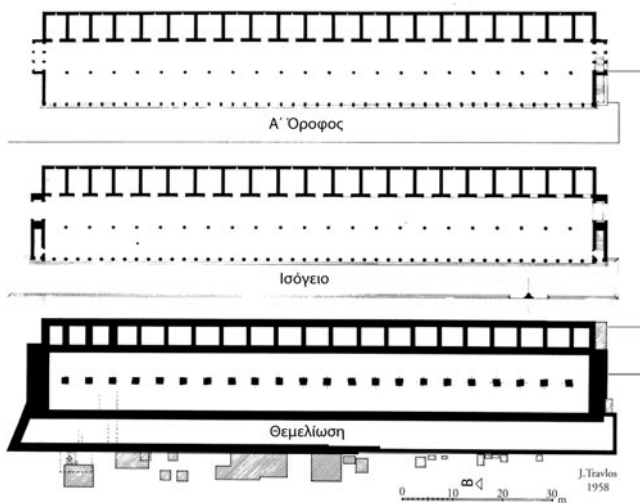
44. Η βόρεια στοά της Βιβλιοθήκης του Πανταίνου, στο βάθος το πρόπυλο της Αθηνάς. Αποψη από τα δυτικά.

45. Επιγραφή με τους κανονισμούς λειτουργίας της Βιβλιοθήκης του Πανταίνου: «Δεν επιτρέπεται να απομακρυνθεί κανένα βιβλίο, αφού ορκιστήκαμε. (Η βιβλιοθήκη) θα παραμένει ανοιχτή από την πρώτη έως την έκτη ώρα».

46. Αναπαράσταση της μαρμαρόστρωτης οδού και της στοάς του συγκροτήματος στα ανατολικά της Στοάς του Αττάλου, περ. 420 μ.Χ. Στο αριστερό τμήμα της εικόνας το πρόπυλο της Αθηνάς, που αποτελούσε την είσοδο της Ρωμαϊκής Αγοράς.

47. Κατόψεις της Στοάς του Αττάλου, 159-138 π.Χ.

Η ΣΤΟΑ ΤΟΥ ΑΤΤΑΛΟΥ 22

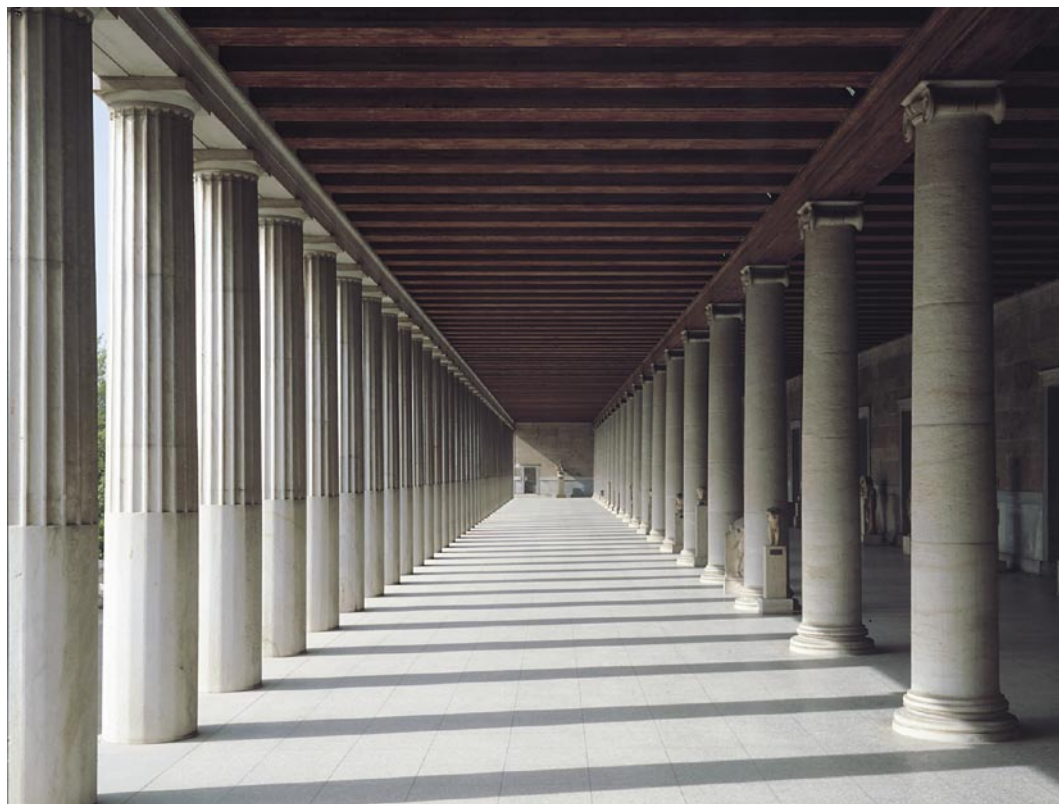
Στην ανατολική πλευρά της ανοιχτής πλατείας της Αγοράς εκτείνεται η Στοά του Αττάλου (εικ. 47). Χτίστηκε από το βασιλιά της Περγάμου Άτταλο Β΄ (159-138 π.Χ.), ο οποίος είχε σπουδάσει στην Αθήνα κοντά στο φιλόσοφο Καρνεάδη. Κατά μία έννοια λοιπόν αποτελεί το δώρο ενός αφοσιωμένου μαθητή, ο οποίος δώρισε στους Αθηναίους ένα “εμπορικό κέντρο”. Οι διπλές κιονοστοιχίες στους δύο ορόφους προσέφεραν σκιερούς χώρους περιπάτου μπροστά από 42 καταστήματα, τα οποία εκμισθώνονταν από την πόλη σε ιδιώτες. Χρησιμοποιήθηκε λευκό πεντελικό μάρμαρο και γκριζογάλαζο μάρμαρο Ύμηττού, και στους τοίχους ασβεστόλιθος. Το γεγονός ότι το κάτω τμήμα των κιόνων της εξωτερικής κιονοστοιχίας παρέμεινε αράβδωτο, αποδεικνύει την έντονη κίνηση που αναμενόταν στο κτίριο: άνθρωποι και εμπορεύματα θα διακινούνταν συνεχώς τρίβοντας και χτυπώντας τους κίονες –επομένως ήταν περιττό να διαμορφωθούν οι ραβδώσεις στα σημεία της πιθανής φθοράς. Τα κιονόκρανα που χρησιμοποιήθηκαν στην εσωτερική κιονοστοιχία του πρώτου ορόφου ανήκουν σε ένα σπάνιο τύπο (“περγαμηνά”), μια παραλλαγή πρώιμων αιγυπτιακών προτύπων.

Η Στοά λειτούργησε για αιώνες ως το κύριο εμπορικό κέντρο των Αθηναίων. Καταστράφηκε από τους Έρουλους το 267 μ.Χ. και στη συνέχεια προσαρτήθηκε στο νέο αμυντικό τείχος, το οποίο στο βόρειο άκρο της Στοάς διατηρεί το ύψος του μέχρι το επίπεδο της οροφής. Η Στοά αναστηλώθηκε πλήρως μεταξύ των ετών 1953-1956 (εικ. 48, 49) για να στεγάσει το μουσείο του αρχαιολογικού χώρου (χωριστός οδηγός). Διαθέτει αποθήκες στο υπόγειο, εκθεσιακό χώρο στο ισόγειο, γραφεία και εργαστήρια στον πρώτο όροφο. Τμήματα του αρχικού κτιρίου διατηρήθηκαν ή ενσωματώθηκαν στο νότιο άκρο, προκειμένου ο επισκέπτης να μπορεί και μόνος του να διαπιστώσει πόσο πιστά έχει αναστηλωθεί η Στοά. Η ανακατασκευή του κτιρίου καταδεικνύει ότι ο κτιριακός τύπος της στοάς αποτελεί την ιδανική αρχιτεκτονική μορφή για δημόσια κτίσματα στην Ελλάδα: οι χώροι περιπάτου στις κιονοστοιχίες παρέχουν φως και καθαρό αέρα σε χιλιάδες ανθρώπους, ενώ ταυτόχρονα τους προστατεύουν από το δυνατό ήλιο του καλοκαιριού ή τον άνεμο και τη βροχή του χειμώνα.

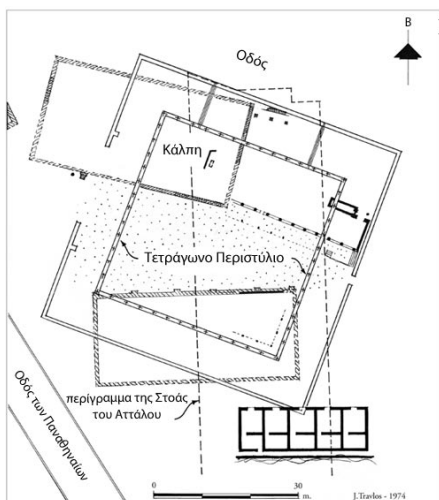
48. Η αναστηλωμένη Στοά του Αττάλου (1953-1956). Άποψη από τα βόρεια-βορειοδυτικά.

49. Άποψη του ισογείου της Στοάς του Αττάλου με τις δύο κιονοστοιχίες.

Κάτω από το βόρειο άκρο της Στοάς του Αττάλου βρίσκονται τα λιγιστά κατάλοιπα μίας ομάδας κτιρίων που ανάγονται στον 5ο και τον 4ο αι. π.Χ. (εικ. 50). Πρόκειται κυρίως για περιστύλια, που φαίνεται ότι λειτούργησαν ως χώροι δικαστηρίων, στεγάζοντας τα ορκωτά δικαστήρια που συγκροτούνταν τακτικά με τη συμμετοχή 201 ή 501 Αθηναίων. Τα δικαστήρια αυτά αποφάσιζαν τελεσίδικα για την εγκυρότητα και την ερμηνεία των νόμων.

Η ταύτιση των κτιρίων βασίζεται κυρίως στην ανακάλυψη μιας κάλπης αποτελούμενης από κάθετα τοποθετημένα τμήματα πήλινου αγωγού, που περιείχε επτά ενεπίγραφες χάλκινες δικαστικές ψήφους (εικ. 51).

«Όπως λέει ο Εύβουλος στην Ολβία, θα βρεις τα πάντα να πωλούνται μαζί στο ίδιο μέρος στην Αθήνα – σύκα, δικαστικούς κλητήρες, σταφύλια, γογγύλια, αχλάδια, μήλα, μάρτυρες, τριαντάφυλλα, μούσμουλα, εντόσθια γεμισμένα με γάλα και μέλι, κηρήθρες, ρεβίθια, δίκες για ιδιωτικές υποθέσεις, πρωτόγαλα, κρέμα από πρωτόγαλα, μύρτα, κληρωτίδες, υάκινθο, αρνιά, κλεψύδρες, νόμους, καταγγελίες για δημόσιες υποθέσεις»,
Αθηναίος 14, 640 b-c.

50. Κάτοψη των Δικαστηρίων κάτω από το βόρειο άκρο της Στοάς του Αττάλου, 5ος-4ος αι. π.Χ.

51. Η κάλη που βρέθηκε κάτω από το βόρειο άκρο της Στοάς του Αττάλου.

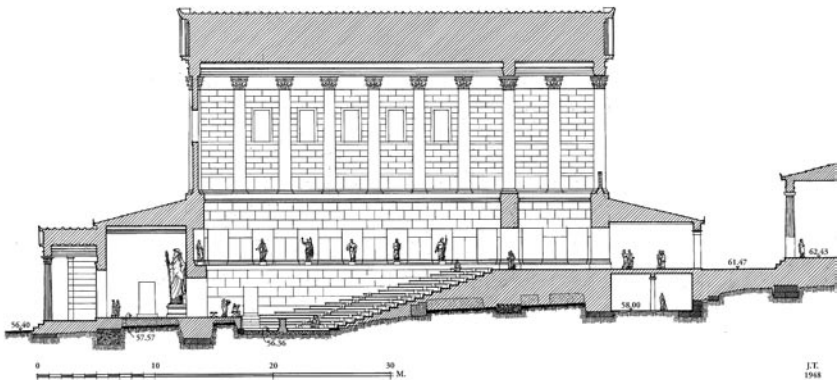
Η ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΧΗ

Στα τέλη του 1ου αι. π.Χ. οι Αθηναίοι έλαβαν χρήματα ως δωρεά από τον Καίσαρα και τον Αύγουστο για την κατασκευή μιας νέας αγοράς (σελ. 24-25, αρ. 34). Τότε, το βόρειο τμήμα της ανοιχτής πλατείας της παλαιάς Αγοράς καλύφθηκε από δύο νέα οικοδομήματα, το Ωδείο του Αγρίππα και το ναό του Άρεως.

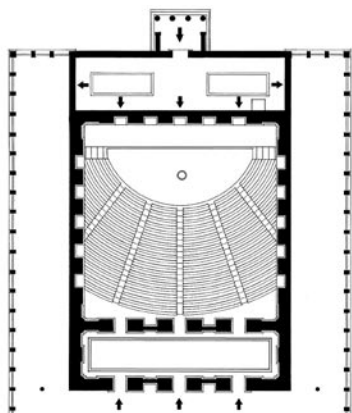
ΤΟ ΩΔΕΙΟΝ ΤΟΥ ΑΓΡΙΠΠΑ 24

Γύρω στο 15 π.Χ. ο Μάρκος Βιψάνιος Αγρίππας –γαμπρός και στρατηγός του Αύγουστου– δώρισε στους Αθηναίους ένα τεράστιο κτίριο μουσικών εκδηλώσεων, ένα ωδείο (εικ. 52). Πρόκειται για μια πελώρια διώροφη κατασκευή που δέσποζε στο χώρο. Η αίθουσα συναυλιών με την υπερυψωμένη σκηνή και τη μαρμαροστρωμένη ορχήστρα χωρούσε περίπου 1.000 θεατές. Στις τρεις πλευρές της περιβαλλόταν από υπόγειες αίθουσες με κιονοστοιχίες (cynproporticus) που στήριζαν στοές. Εξωτερικά το κτίριο κοσμούσαν πεσσοί με κορινθιακά επίκρανα. Η πρόσβαση στο Ωδείο γινόταν, είτε από το υπερυψωμένο επίπεδο της Μεσαίας Στοάς στη νότια πλευρά, είτε από ένα μικρό πρόπυλο στη βόρεια πλευρά (εικ. 53).

Το πλάτος της αίθουσας συναυλιών (25 μ.) αποδείχθηκε τελικά υπερβολικά μεγάλο, και η οροφή κατέρρευσε γύρω στο 150 μ.Χ. Το κτίριο ανοικοδομήθηκε ως αίθουσα ομιλιών, που χωρούσε μόνο 500 άτομα. Μια πολύ πιο περίτεχνη πρόσοψη διαμορφώθηκε στα βόρεια με ογκώδεις πεσσοί που έφεραν σκαλισμένες μορφές Γιγάντων (με ουρές ψαριών) και Τριτώνων (με ουρές ψαριών) (εικ. 54).

52. Τομή του Ωδείου του Αγρίππα, α' φάση (τέλη 1ου αι. π.Χ.). Άποψη από τα δυτικά.

53. Κάτοψη του Ωδείου του Αγρίππα, α' φάση (τέλη 1ου αι. π.Χ.).

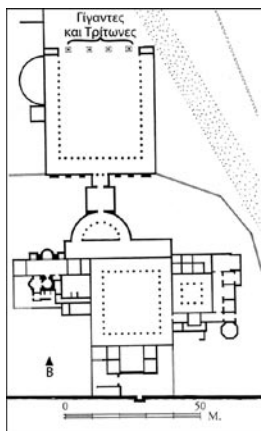

54. Γίγαντας από την πρόσοψη της β' φάσης του Ωδείου (περ. 150-175 μ.Χ.), στη θέση όπου τοποθετήθηκε στις αρχές του 5ου αι. μ.Χ.

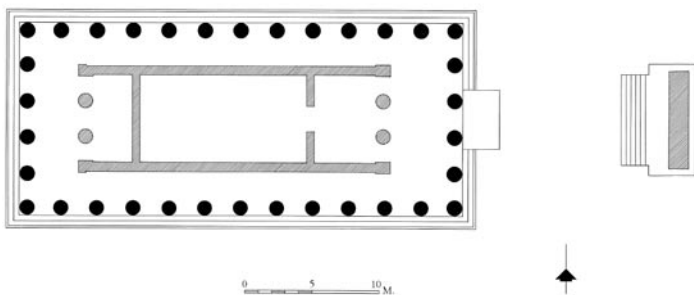
**«Η διάλεξη διακόπηκε από τον πολύ θόρυβο και τα γέλια. Ο Φίλαγρος φώναζε δυνατά και ωρυόταν ότι τον κακομεταχειρίζονταν, επειδή τον εμπόδιζαν να χρησιμοποιήσει το δικό του υλικό· όμως απαλλάχθηκε από την κατηγορία που είχε ήδη τεκμηριωθεί. Όλα αυτά συνέβησαν μέσα στο Αγrippαίο»,
Φιλόστρατος, Βίοι Σοφιστών II, 8, 3-4 (597).**

Η απώλεια του Ωδείου του Αγρίππα ως χώρου συναυλιών, πιθανόν ώθησε τον Ηρώδη τον Αττικό να χτίσει το όμορφο νέο ωδείο του στη νότια κλιτύ της Ακροπόλεως γύρω στο 160 μ.Χ.

Το Ωδείο του Αγρίππα καταστράφηκε από τους Έρουλους το 267 μ.Χ. Στις αρχές του 5ου αι. μ.Χ. ανοικοδομήθηκε ως τμήμα ενός εκτεταμένου συγκροτήματος –ίσως ανακτόρου– με πολυάριθμες αίθουσες, λουτρά και αυλές, το οποίο εκτεινόταν προς νότον μέχρι την άκρη της παλαιάς Νότιας Πλατείας (εικ. 55). Οι Γίγαντες και οι Τρίτωνες επαναχρησιμοποιήθηκαν σε μία μνημειακή είσοδο και η σημερινή τους θέση επάνω σε ψηλά βάθρα ανάγεται σε αυτήν την τελευταία φάση του κτιρίου.

55. Κάτοψη της υστερορωμαϊκής μετασκευής του Ωδείου του Αγρίππα ως τμήματος μεγάλου συγκροτήματος, ίσως ανακτόρου (πρώιμος 5ος αι. μ.Χ.).

56. Κάτοψη του ναού του Άρεως (β' μισό 5ου αι. π.Χ.) που μεταφέρθηκε στην Αγορά στα τέλη του 1ου αι. π.Χ.

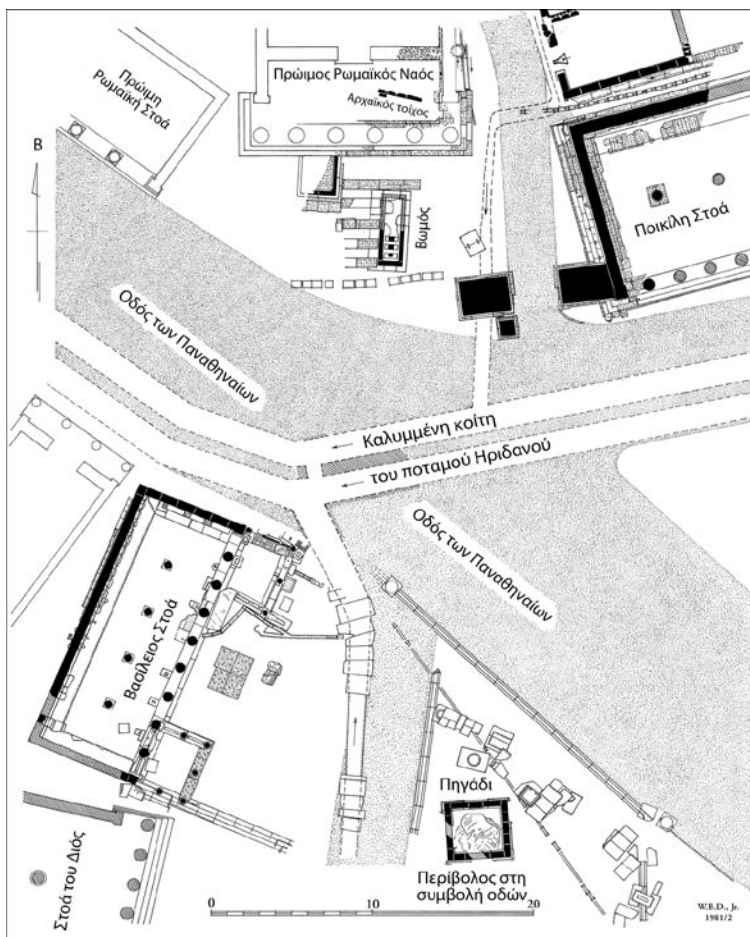
57. Αρχιτεκτονικά μέλη του ναού του Άρεως, β' μισό 5ου αι. π.Χ.

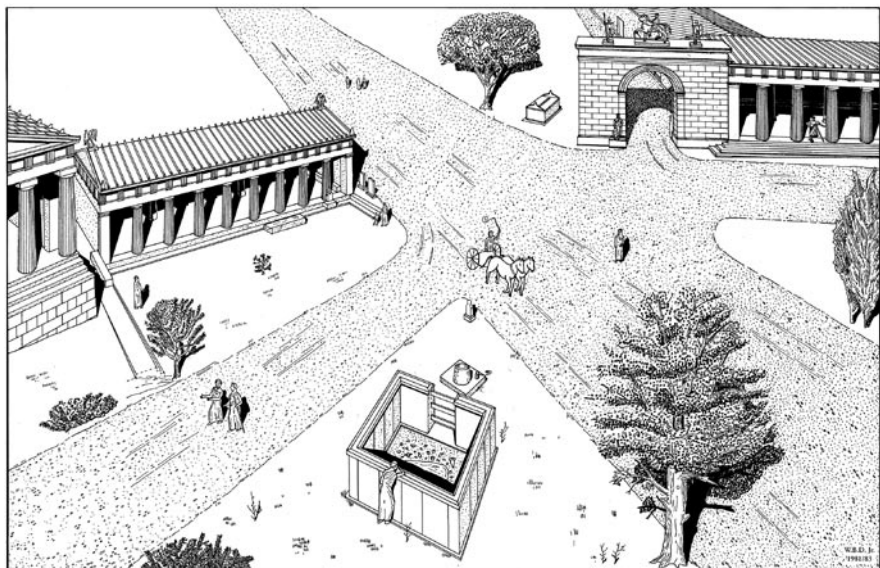
Ο ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΡΕΩΣ 25

Στα βόρεια ακριβώς του Ωδείου βρίσκονται τα λείψανα ενός κτίσματος που ο Πανσανίας το ταυτίζει με το ναό του Άρεως (εικ. 56, 57). Τα θεμέλια κατασκευάστηκαν στην πρώιμη ρωμαϊκή περίοδο, ενώ η μαρμαρίνη ανωδομή – τμήματα της οποίας έχουν σήμερα συγκεντρωθεί στο δυτικό άκρο της βάσης του ναού– ανάγεται στον 5ο αι. π.Χ. Πρόκειται για ένα δωρικό περίπτερο ναό, που παρουσιάζει μεγάλες ομοιότητες με το Ηφαίστειο [5] ως προς το σχέδιο, το μέγεθος και τη χρονολόγηση. Σύμβολα Ρωμαίων τεχνιτών επάνω στους λίθους υποδηλώνουν ότι ο ναός, που βρισκόταν αρχικά σε άλλη τοποθεσία, αποσυναρμολογήθηκε με προσοχή, σε όλα τα κομμάτια χαράχθηκαν σύμβολα που καθόριζαν τη θέση τους στο κτίριο, και ξαναχτίστηκαν επάνω στα νέα θεμέλια που κατασκευάστηκαν για το ναό στην Αγορά. Ο ναός του Άρεως αποτελεί αντιπροσωπευτικό παράδειγμα “περιπλανώμενου ναού”, ανάμεσα στα πολλά κτίσματα που μεταφέρθηκαν με παρόμοιο τρόπο στο χώρο της Αγοράς κατά την πρώιμη ρωμαϊκή αυτοκρατορική περίοδο. Εξαιρετικά δείγματα κλασικής αρχιτεκτονικής μεταφέρονταν από τους απομακρυσμένους –σε μεγάλο βαθμό εγκαταλειμμένους αυτήν την περίοδο– δήμους της Αττικής και επαναχρησιμοποιούνταν στο κέντρο της Αθήνας, πιθανώς στη λατρεία θεοποιημένων Ρωμαίων αυτοκρατόρων –ήταν ένας σχετικά φθηνός και με άμεσα αποτελέσματα τρόπος για να τιμηθεί η νέα άρχουσα τάξη. Ο ναός του Άρεως προέρχεται πιθανώς από το ιερό της Αθηνάς Παλληνίδος (στη σύγχρονη περιοχή του Σταυρού), όπου έχουν εντοπιστεί μεγάλες θεμελιώσεις ναού, χωρίς όμως να βρεθεί ίχνος της ανωδομής του.

Η περιοχή της βορειοδυτικής γωνίας βρίσκεται στο σημείο όπου η Οδός των Παναθηναίων –που ξεκινούσε από την κύρια πύλη της Αθήνας, το Δίπυλο– εισερχόταν στην πλατεία της Αγοράς (εικ. 58, 59). Επομένως, αυτό ήταν το κατάλληλο σημείο για να στηθούν οιερμαϊκές στήλες, τα ορόσημα δηλαδή που χρησιμοποιούσαν από πολύ παλιά οι Αθηναίοι προκειμένου να επισημαίνουν όλες τις εισόδους. Οι Έρμαϊ ήταν μαρμαρίνες στήλες τετράγωνης διατομής που έφεραν στο μέσον του ύψους τους σκαλισμένο το ανδρικό μώριο και απέληγαν σε προτομή του Ερμή. Δεκάδες τέτοιων αρχαιότροπων μνημείων έχουν ανασκαφεί στην περιοχή αυτή, τα οποία χρονολογούνται από τις αρχές του 5ου αι. π.Χ. έως τον 2ο αι. μ.Χ. (εικ. 60).

58. Σχεδιαστική απεικόνιση της βορειοδυτικής γωνίας της Αγοράς, της κύριας εισόδου στη δημόσια πλατεία.

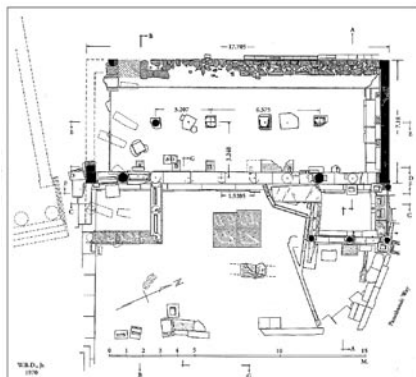
59. Αναπαράσταση της βορειοδυτικής γωνίας της Αγοράς γύρω στο 420 π.Χ., με τη Βασιλείο Στοά στα αριστερά και την Ποικίλη Στοά πάνω δεξιά. Αποψη από τα νοτιοανατολικά.

60. Τρεις κεφαλές ερμαϊκών στηλών που βρέθηκαν στη βορειοδυτική γωνία της Αγοράς: 2ος αι. μ.Χ. (αριστερά), τέλη 5ου αι. π.Χ. (μέση) και αρχές 5ου αι. π.Χ. (δεξιά).

**«Ο Μενεκλής ή ο Καλλικράτης στο έργο του για την Αθήνα γράφει: “από την Ποικίλη και τη Βασιλείο Στοά και πέρα εκτείνονται οι λεγόμενοι Έρμαί. Ονομάστηκαν έτσι επειδή στήθηκαν εκεί σε μεγάλο αριθμό τόσο από ιδιώτες όσο και από άρχοντες”,
Αρποκρατίων.**

«[Σωκράτης]: “Τώρα πρέπει να παρουσιαστώ στη Βασιλείο Στοά για να αντιμετωπίσω τη μήνυση που ο Μέλητος κατέθεσε εναντίον μου”»,
Πλάτων, Θεαίτητος, 210d.

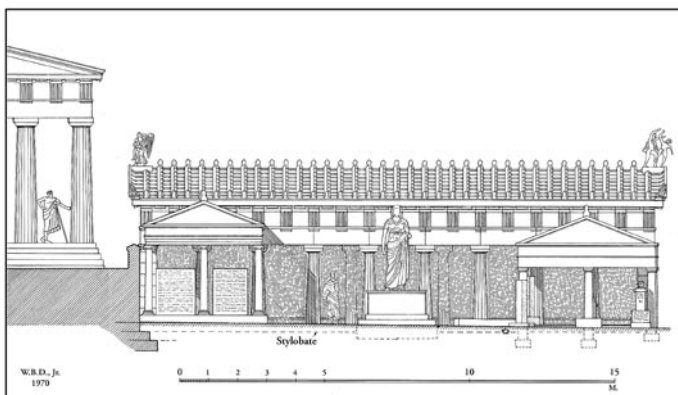

61. Σχεδιαστική αποτύπωση των λειψάνων της Βασιλείου Στοάς.

Η ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΣΤΟΑ 27

Στη δυτική πλευρά, ακριβώς στα νότια της Οδού των Παναθηναίων, βρίσκονται τα ερείπια της Βασιλείου Στοάς, ενός από τα πρωιμότερα και σημαντικότερα δημόσια κτίρια της Αθήνας (εικ. 61, 62). Αποτελούσε την έδρα του άρχοντος βασιλέως –δεύτερου στην ιεραρχία της αθηναϊκής διοίκησης–, που ήταν υπεύθυνος για τα θρησκευτικά ζητήματα και τους νόμους. Εδώ ήταν στημένες εγχάρακτες πλάκες με τους νόμους της πόλης, εδώ έδιναν τον ετήσιο όρκο τους όλοι όσοι θα υπηρετούσαν τη δημοκρατία (εικ. 63), εδώ δικάστηκε ο Σωκράτης για ασέβεια το 399 π.Χ. Η ταύτιση του κτιρίου είναι βέβαιη χάρη στον Πausανία και σε δύο ενεπίγραφες βάσεις ερμαϊκών στηλών που είχαν ανατεθεί από άρχοντες βασιλείς και βρέθηκαν στη θέση τους στις βαθμίδες του κτιρίου.

Το κτίριο, μήκους μόνο 18 μ., είναι μικρό για στοά. Διαθέτει οκτώ δωρικούς κίονες στην πρόσοψη και τέσσερις στο εσωτερικό (εικ. 64). Η αρχική του μορφή τοποθετείται γύρω στο 500 π.Χ., και υπέστη εκτεταμένες τροποποιήσεις τον 5ο αι. Δύο προεξέχουσες πτέρυγες προστέθηκαν μεταξύ του 410-400 π.Χ., προκειμένου να εκτεθούν εκεί νέα αντίγραφα του νομικού κώδικα της πόλης.

62. Αναπαράσταση της Βασιλείου Στοάς στη μορφή που είχε γύρω στο 300 π.Χ.

«Κοντά στη Βασιλείο Στοά, στο λίθο πάνω στον οποίο βρίσκονταν τα κομμάτια των σφαγίων, ορκίζονταν [οι άρχοντες] ότι θα διαφυλάξουν τους νόμους», Πολυδεύκης 8, 86.

63. Ο όρκιος λίθος, τοποθετημένος επάνω στις βαθμίδες της Βασιλείου Στοάς.

64. Τα λείψανα της Βασιλείου Στοάς. Άποψη από τα νότια.

Στην απέναντι πλευρά της σύγχρονης οδού Αδριανού, κατά μήκος της βόρειας πλευράς της αρχαίας πλατείας, εκτείνεται ο χώρος των πιο πρόσφατων ανασκαφών. Εδώ αποκαλύφθηκαν τα λείψανα άλλης μίας μεγάλης στοάς, που με βάση τον Πausανία αναγνωρίζεται ως η Ποικίλη Στοά – δηλαδή ζωγραφισμένη. Οι εξωτερικοί κίονες του κτιρίου ήταν δωρικοί, ενώ στο εσωτερικό ιωνικοί. Χτίστηκε στο μεγαλύτερο μέρος του με ασβεστόλιθο, ενώ τα κιονόκρανα των εσωτερικών κίωνων ήταν μαρμάρινα (εικ. 65, 66). Τα κεραμικά ευρήματα υποδεικνύουν ως χρονολογία κατασκευής τα χρόνια γύρω στο 470-460 π.Χ.

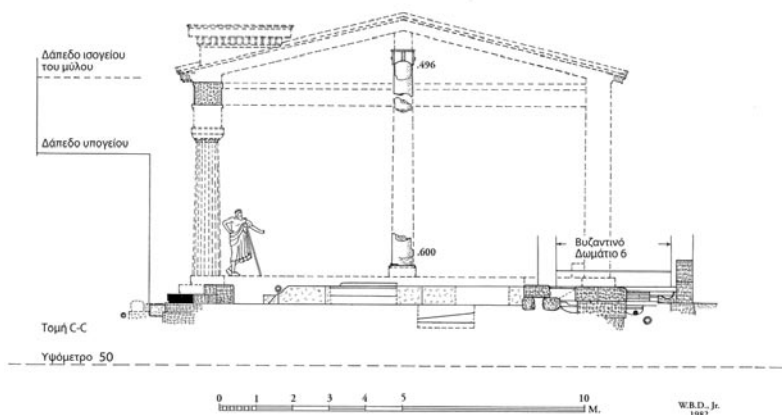
Η Ποικίλη Στοά, ένα από τα πιο φημισμένα κτίσματα της Αθήνας, οφείλει το όνομά της στους ξύλινους πίνακες ζωγραφικής που την κοσμούσαν. Φιλοτεχνημένοι από τους καλύτερους καλλιτέχνες της κλασικής Ελλάδας, οι πίνακες τοποθετήθηκαν εδώ γύρω στα μέσα του 5ου αι. π.Χ. Εξακόσια περίπου χρόνια αργότερα, γύρω στο 150 μ.Χ., ο Πausανίας είδε και περιέγραψε τέσσερις από αυτούς, με σκηνές στρατιωτικών θριάμβων των Αθηναίων, μυθικών και ιστορικών. Ο πιο γνωστός ίσως από όλους ήταν ο πίνακας του Πολύγνωτου με τη Μάχη του Μαραθώνα (490 π.Χ.). Το 400 μ.Χ. οι πίνακες είχαν πια εξαφανιστεί. Σύμφωνα με τον επίσκοπο Συνέσιο, που απογοητεύτηκε επειδή δεν μπόρεσε να τους δει κατά την επίσκεψή του στην Αθήνα, ένας Ρωμαίος ανθύπατος είχε απομακρύνει τους πίνακες. Στο κτίριο επιδεικνύονταν επίσης θώρακες και όπλα των ηττημένων εχθρών, για να θυμίζουν στους Αθηναίους τα παλαιά μεγαλεία.

Σε αντίθεση με πολλά κτίρια της Αγοράς, η στοά αυτή ήταν ένα πραγματικά δημόσιο κτίσμα, και κανένας αξιωματούχος, ομάδα ή λειτουργία δεν διεκδικούσε προτεραιότητα στη χρήση του. Χτίστηκε ως τόπος περιπάτου και συναντήσεων, και ως τέτοιος προσείλκυε τεράστια πλήθη, καθώς και επιτηδευματίες που χρειάζονταν την παρουσία κοινού: ταχυδακτυλουργούς, ανθρώπους που κατάπιναν σπαθιά και φωτιές, ζητιάνους. Εξάλλου, ανάμεσα σε αυτούς που ασκούσαν την τέχνη τους στο κτίριο ήταν και φιλόσοφοι της Αθήνας, ειδικά ο Ζήνωνας – που είχε έρθει στην πόλη από την Κύπρο γύρω στο 300 π.Χ. Τόσο πολύ προέκρινε την Ποικίλη Στοά ως τόπο διδασκαλίας, ώστε ο ίδιος και οι μαθητές του έγιναν γνωστοί ως “στωικοί”.

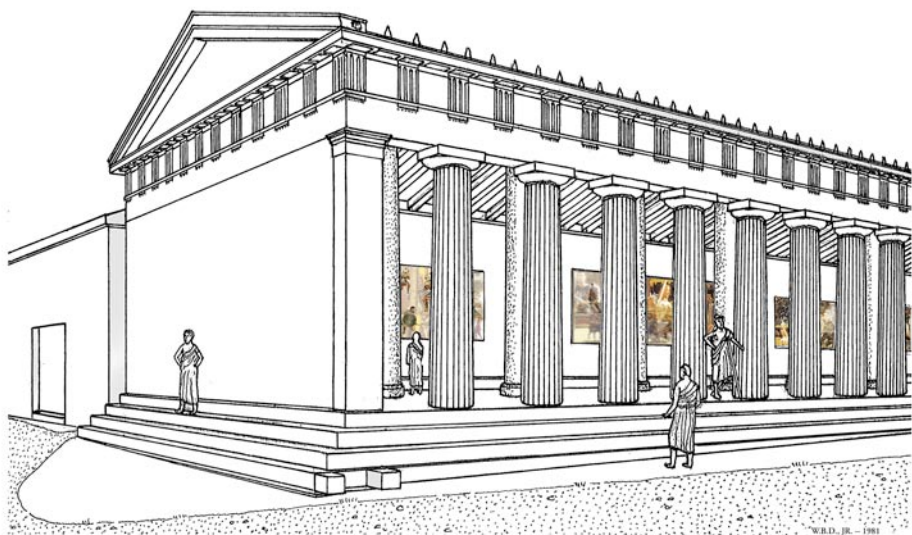
*«Ζήνων, γιος του Μνασέου ή Δημέου, από το Κίτιο [πόλη στην Κύπρο], φιλόσοφος, ο οποίος ίδρυσε τη Στωική Σχολή. Ονομάστηκε στωικός, επειδή δίδασκε στη στοά στην Αθήνα, που ονομαζόταν παλαιότερα Πεισιανάνκτηιος και που αργότερα, όταν κοσμήθηκε με ζωγραφιές, πήρε το όνομα Ποικίλη»,
Σούδα.*

*«Πηγαίνετε με τη σκέψη σας και ως την Ποικίλη Στοά – όλα τα ενθύμια των ένδοξων κατορθωμάτων σας είναι στημένα στην Αγορά»,
Αισχίνης, Κατά Κτησιφώντος, 186.*

*«Σχετικά με τον Πολύγνωτο το ζωγράφο, από τη Θάσο, γιο και μαθητή του Αγαθοφώντος, στον οποίο παραχωρήθηκαν τα αθηναϊκά πολιτικά δικαιώματα, επειδή ζωγράφησε χωρίς αμοιβή την Ποικίλη Στοά...»,
Αρποκρατίων.*

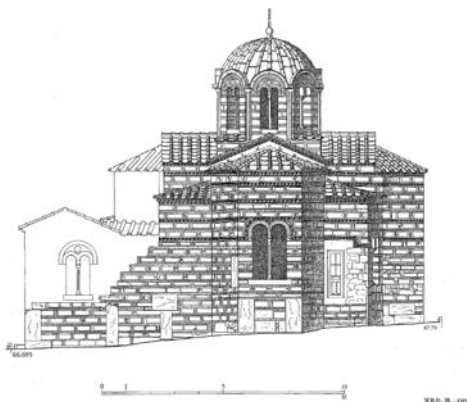
65. Τομή της Ποικίλης Στοάς, με δωρικούς κίονες εξωτερικά και ιωνικούς εσωτερικά, περ. 470-460 π.Χ.

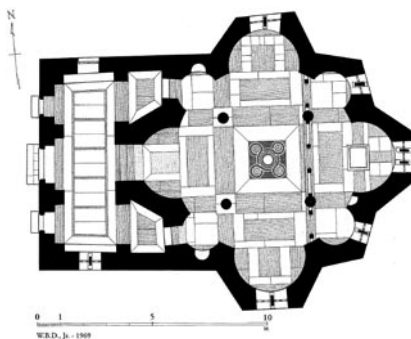
66. Αναπαράσταση του δυτικού άκρου της Ποικίλης Στοάς στη μορφή που είχε γύρω στο 400 π.Χ.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ

Κατά την ανασκαφή των τμημάτων της νεότερης πόλης που βρίσκονταν επάνω από την Αγορά, απομακρύνθηκαν αρκετές εκκλησίες. Ωστόσο, η εκκλησία των Αγίων Αποστόλων λόγω της πρώιμης χρονολόγησής της κρίθηκε αναγκαίο όχι μόνο να μην κατεδαφιστεί αλλά και να αναστηλωθεί (εικ. 67-70· για τη θέση της, βλ. εικ. 41). Ο ναός, που χρονολογείται γύρω στο 1000 μ.Χ., με το πέρασμα των χρόνων υπέστη διαδοχικές προσθήκες, ιδιαίτερα στη δυτική του πλευρά. Η αρχική κάτοψη είναι μοναδική: ένας σταυροειδής εγγεγραμμένος ναός, στον οποίο όμως τα τέσσερα άκρα του σταυρού διαμορφώνονται σε ημικυκλικές κόγχες. Ο κεντρικός τρούλος στηρίζεται εσωτερικά σε τέσσερις κίονες. Η περίτεχνη εξωτερική τοιχοποιία διακοσμείται με κουφικά σχέδια (που κατασκευάζονταν με πλίνθους και οφείλουν την ονομασία τους στην αραβική γραφή που αναπτύχθηκε στην πόλη Κούφα). Τα σπαράγματα των τοιχογραφιών που φυλάσσονται στο εσωτερικό ανάγονται στον 17ο αι., και προέρχονται από τον ίδιο το ναό αλλά και άλλους της περιοχής.

67. Η εκκλησία των Αγίων Αποστόλων, περ. 1000 μ.Χ.

68. Κάτοψη της εκκλησίας των Αγίων Αποστόλων.

69. Η εκκλησία των Αγίων Αποστόλων όπως ήταν το 1953, πριν από την αποκατάσταση της αρχικής μορφής της.

70. Η εκκλησία των Αγίων Αποστόλων (2002).

Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ

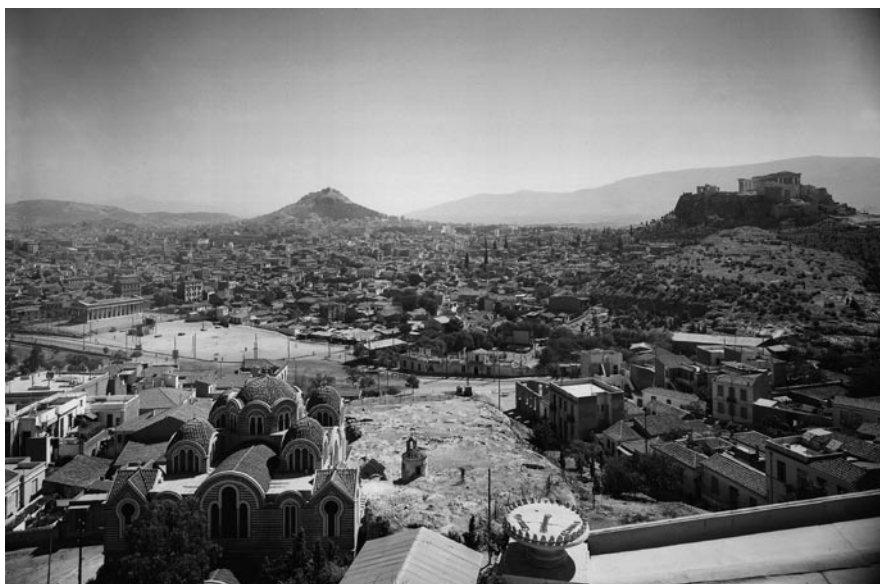
Ορισμένα από τα μνημεία της Αγοράς δεν καλύφθηκαν ποτέ εντελώς και διερευνήθηκαν ήδη τον 19ο αι. από την «Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία»: η Στοά του Αττάλου (1859-1862, 1874 και 1898-1902), οι Γίγαντες και οι Τρίτωνες του Ωδείου (1859, 1874 και 1912) και η δυτική πλευρά (1907-1908). Η τάφος που διανοίχθηκε το 1890-1891 για την επέκταση του Ηλεκτρικού Σιδηρόδρομου Αθήνας – Πειραιά αποκάλυψε και άλλα λείψανα κτιρίων και γλυπτών.

Οι αμερικανικές ανασκαφές ξεκίνησαν στις 25 Μαΐου 1931 και έκτοτε συνεχίζονται σε ετήσιες ανασκαφικές περιόδους –που διακόπηκαν μόνο κατά τη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου πολέμου (εικ. 71-75). Τα έτη 1953-1956 αναστηλώθηκε η Στοά του Αττάλου, για να χρησιμοποιηθεί ως μουσείο του αρχαιολογικού χώρου, και την περίοδο 1954-1956 αναστηλώθηκε η εκκλησία των Αγίων Αποστόλων. Την ίδια περίοδο υλοποιήθηκε και ένα πρόγραμμα διαμόρφωσης του χώρου σε αρχαιολογικό πάρκο.

Η χρηματοδότηση προήλθε κυρίως από ιδιωτικές πηγές: John D. Rockefeller Jr. (πρώτες ανασκαφές, Στοά του Αττάλου), Samuel H. Kress Foundation (εκκλησία των Αγίων Αποστόλων, δημοσιεύσεις), Ford Foundation και Rockefeller Brothers Fund (ανασκαφές, 1969-1974), David and Lucile Packard Foundation (ανασκαφές, 1979-1998). Οι πιο πρόσφατες ανασκαφές καθώς και η ψηφιακή καταγραφή των αρχείων των ανασκαφών (1998 και εξής) υποστηρίζονται οικονομικά σε μεγάλο βαθμό από το Packard Humanities Institute.

71. Εργασίες αναστήλωσης στη Στοά του Αττάλου το 1956. Άποψη από τα βόρεια.

72. Η περιοχή της Αγοράς, πριν από την έναρξη των ανασκαφών το 1931. Άποψη από τα δυτικά.

73. Πανοραμική άποψη των ανασκαφών της Αγοράς (2002). Άποψη από τα δυτικά.

74. Υδατογραφία του Wolfensberger με την περιοχή της Αγοράς από τα ανατολικά (1834).

75. Γίγαντες και Τρίτωναες από το Ωδείο του Αγρίππα, όπως φαίνονταν πριν από την έναρξη των ανασκαφών. Αποψη από τα δυτικά.